

MOKSLO LIETUVA

2006 m. birželio 8–21 d.

LIETUVOS MOKSLININKŲ LAIKRAŠTIS

Nr. 11(345)

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Kaina 2 Lt

Įteikta lietuviškoji Nobelio premija

Paprastai žaismingas ir žodžio kišenėje neieškantis Vilniaus universiteto rektorius akad. Benediktas Juodka akivaizdžiai jaudinosi, atrodė net sutrikęs, nes pateko į griežto renginio protokolo ir televizinių scenarijaus gniaužtus. Pirmą kartą per Vilniaus universiteto 427 metų gyvavimo istoriją *Alma mater* Teatro salėje buvo rengiamasi tiesioginei televizijos transliacijai iš Nacionalinės pažangos premijos laureatų paskelbimo ir apdovanojimų teikimo ceremonijos.

Be Nacionalinės pažangos premijos nominantų gegužės 28 d. į Universiteto iškilnių salę buvo pakviesta 300 rinktinių svečių – svarbiausi Lietuvos asmenys: aukščiausioji valdžia, Ministrų kabinetas, aukštųjų mokyklų rektoriai, Nacionalinės pažangos premijos komiteto nariai ir ekspertai, kultūros veikėjai, verslininkai. Visi pakviestieji buvo įspėti atvykti laikantis iškilmingoms progoms deramo *cravate noire* apdrangos kodo.

Įspūdžiui sustiprinti Universiteto Didžiajame kieme priešais Šv. Jonų bažnyčią specialiai televizijos transliacijai buvo pastatytas penkių metrų aukščio blizgaus metalo tetraedras. Tokie pat tetraedrai, tik daug mažesni, turėjo būti įteikti ir pirmiesiems Nacionalinės pažangos premijos, jau spėtos pavadinti lietuviškąja Nobelio premija, laureatams.

Nukelta į 2 p.

Aukštojas – lietuvių dievas ir kalnas

Lietuvos geografijos vadovėliuose būtina bent viena pataisa: aukščiausia virš jūros lygio Lietuvos vieta yra ne Juozapinės kalnas Vilniaus rajone, o Aukštojas – nuo šiol taip vadinasi naujasis rekordininkas. Jis iškilęs virš jūros lygio 293,84 m ir yra visai netoli nuo Juozapinės kalvos, tik 0,5 km į pietus esanti pušynėliu pasipuošusi aukštuma. Iškilminga šio kalno vardynų šventė buvo surengta gegužės 20-ąją. Taigi nuo šiol Juozapinės kaimas Vilniaus rajone gali girtis turįs dvi aukščiausias Lietuvoje kalvas.

Atradimų žemė – Lietuva

Aukščiausio Lietuvos kalno vardynų šventė prasidėjo senojoje Medininkų pilyje, nors kai kas gali paprieštarauti. Antai dviratininkai iš Vilniaus Katedros aikštės žygi į Medininkus pradėjo 8 val. ryto, tad gali teigti, kad šventės nuotaiką pajuto bent trimis valandomis anksčiau, negu susirinkusieji į Medininkų pilį, į renginio pradžią. Malonių akimirklų pajuto ir važiavusieji autobusu, kuriems Vilniaus pedagoginio universiteto profesorius, Etninės globos tarybos prie Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkas Libertas Klimka pateikė žinių apie šio Vilnijos krašto įžymybes. Beje, L. Klimka yra ir naujojo kalno rekordininko vardo autorius – tai profesorius pasiūlė kalvą pavadinti Aukštoju ir laimėjo Lietuvos keliautojų sąjungos ir Lietuvos geografų draugijos skelbtą konkursą.

Aukštojas – senovės lietuvių aukščiausioji dangaus dievybė, pasaulio tvėrėjas, dorovės ir tei-

Nuotraukoje: aukščiausio Lietuvos kalno – Aukštojo – vardynų šventėje: Daiva Steponavičienė, Libertas Klimka, Vitalius Stepulis, Dalia Juodkaitė-Dirgėlienė, Vladas Vitkauskas, Dalia Kaminskienė, Zigmas Juškevičius ir kiti singumo principų kūrėjas. Šios dievybės vardas žinomas nuo XVI a., bene pirmą kartą aptiktas Jono Lasickio knygelėje *Apie žemaičių dievus*. Tiesa, J. Lasickis rašė savaip: *Auxtheias Vissagistis*. Mūsų laikų interpretatoriai siūlo šį vardą skaityti *Aukštėjus Visagalijus*. Prasmė ir dievybės kompetencijos jau visiškai aiškios, bet, dar turi kur įsiterpti ir kalbininkai: jie siūlo taisyklingesnę šio vardo formą – *Aukštujus* arba *Aukštojas*.

Žodžiu, gyvename laikais ir krašte, kur atradimus dar gali daryti ir geografs, ir kalbininkai – toli gražu ne visur pasaulyje taip yra. Lietuva – atradimų žemė, ir kiekvienas iš mūsų dar gali tikėtis padaryti bent vieną, užtat tikrą atradimą. To vienas kitam ir palinkėkime. Nukelta į 4 p.

6, 16 p.

ČESLOVO
MILOŠO
TAKAIS

7 p.

KAD
BALTIJOS
JŪRA BŪTŲ
SAUGI

8–9 p.

JĖZUITAI IR
MODERNUSIS
MOKSLAS

12–13 p.

ALBINOS
MAKŪNAITĖS
GRAFIKOS
PASAULYJE

14 p.

COST
PROGRAMA –
AR
ĮSITRAUKĖTE?

Gedimino Žemicko nuotraukos

Nacionalinės pažangos premijos laureatai su Premijos komiteto nariais po apdovanojimo ceremonijos

Įteikta lietuviškoji Nobelio premija

Atkelta iš 1 p.

Ką simbolizuoja keturios tetraedro viršūnės

Matematikams, chemikams, apskritai molekulių ir kristalų tyrinėtojams pats šis tetraedro įvaizdis turėjo glostyti širdį, nes ši figūra arba struktūrinis elementas dažnas jų mokslinio pažinimo kelyje. Tiesa, Nacionalinės pažangos premijos iniciatoriai pasistengė į tetraedro formos skulptūrą įlieti ir jiems rūpimą turinį: kiekviena iš trijų tetraedro viršūnių simbolizuoja mokslo, kultūros ir verslo bendradarbiavimą. Ši triada, sudaranti skulptūros pagrindą, laiko tetraedro viršūnę, kuri, pasak sumanytojų, simbolizuoja visuomenę. Vadinasi, mokslas, kultūra ir verslas bendradarbiaudami kuria pažangą ir formuoja, stiprina pilietinę visuomenę.

Jeigu per Didįjį kiemą į iškilmes einančių 11 Nacionalinės pažangos premijos nominantų, iš kurių turėjo būti išrinkti trijų premijų laureatai, bei 300 kvietinių svečių būtų žinoję, kad tetraedro viršūnė ne tik simbolizuoja visuomenę, bet ir yra padengta rodžiu, ko gero, nebūtų taip skubėję užsiimti patogesnės vietos Teatro sa-

Mokslo pažangos premijos laureatai: prof. Giedrius Uždavinytis, akad. prof. Algimantas Marcinkevičius ir akad. prof. Vytautas Jonas Sirvydis

lėje. Net ir smarkiai lyjantis lietus iš Didžiojo kiemo tikriausiai nebūtų išbaidęs siekiančiųjų patenkinti savo visiškai natūralų smalsumą. Rodis yra vienas iš kiečiausių ir brangiausių metalų, 10 kartų brangesnis už auksą, tad Nacionalinės pažangos premijos

apdovanojimo skulptūrėles kūrė kūrybinės agentūros *TBWA Videvita Vilnius* dizaineriai ir gaminusieji *UAB Multiplex dizainas* auksarankiai turėjo gerai pasistengti.

Lygiai 20 val., kaip ir buvo numatyta *Laisvo ir nepriklausomo kanalo*

televizijos programoje, užgrojo Šv. Kristoforo kamerinis orkestras, vadovaujamas Donato Katkaus, ir renginio vedėjas aktorius Rimantas Bagdzevičius paskelbė Nacionalinės premijos įteikimo renginio pradžią. Pradėjo nuo Premijos Pažangos manifestą, kuriame skambėjo labai teisingi ir gražūs žodžiai apie mokslo ir verslo sąjungą, veiksmingą bendradarbiavimą Lietuvos pažangos ir gerovės vardan. Ateitis, gyvenimo kokybė, inovacijos, verslas, pažanga, žmonės – štai iš šių sąvokų kombinacijos sudarytas labai gražus manifestas. Gražūs žodžiai, tariami sodriabalsio aktoriaus... Tad juos priimi kaip gyvenimo teatrą, sunkiai įgyvendinamą siekiamybę, saldžią dangišku sferų muziką...

Jeigu atsitiktinai į Universiteto Teatro salę tą iškilmingą vakarą būtų pakliuvęs koks nors kritiškai nusiteikęs niurgzlys (aišku, tokių salėje nebuvo ir negalėjo būti), galima nuspėti, ką jis būtų pasakęs: šie labai gražūs ir teisingi žodžiai kol kas neturi nieko bendra su realiu mūsų gyvenimu. Bent iki šiol neturėjo. Jie tėra siekiamybė, kurią galima gražiai parodyti per televizijos ekraną, sugraudinti nuo gyvenimo intrigu, po-

litikų piktnaudžiavimo ir nesibagiančių ginčų pavargusias žmonių širdis. Dar vienas realybės šou, kurio dalyviais šį kartą tapo šaliai nusipelnę mokslininkai, kaip visada kuklūs ir ramūs.

Labai gerai, kad visa tai vyko, nes tą vakarą supratome, kaip mūsų laisvoje gimtojoje šalėje galėtų būti gerbiamas mokslo žmonių triušas, intelektas, viso gyvenimo pastangomis matuojama sąžininga tarnystė mokslo tiesai. Nacionalinės pažangos premijos iniciatoriai, steigėjai ir rėmėjai visiems šio vyksmo dalyviams bei liudytojams tarsi praskleidė gyvenimo teatro uždangą į kažkur anapus realybės vykstantį veiksmą, savotišką antipasaulį, kur viskas kitaip, negu mūsų dienų kasdienybėje. Bent jau tokį ateities provaizdį mato ir mums siūlo Nacionalinės pažangos premijos iniciatoriai bei steigėjai. Labai ačiū jiems už tai.

Nors gerai pagalvojus, ar ne taip ir turėtų būti? Ar ne žinioms, mokslui ir intelektui mūsų valstybėje turėtų būti skiriama daugiausia dėmesio, ar ne šiais paprastais idealais turėtų būti ugdoma jaunoji karta. Jai tada gal nereikėtų pustyti padų ir ieškoti laimės airijose ir katalonijose, kuo toliau nuo gimtinės, nes su ja jokių ateities perspektyvų nebesieja. Žinoma, kaip visada labai teisūs ir tik savo pačių balsą girdintys oponentai šių eilučių autoriui paprieštarautų, primintų, kad jau į vieną ar kitą institutą grįžo keli jauni mokslininkai, neužsibuvo užjūriuose, bet kiek tų pargrįžėlių tėra Lietuvos

mastu? Aštuoni, dešimt sūnų paklydėlių sugrįžo? Net ir to skaičiaus tikriausiai niekas tiksliai nežino, nes ir neskaiciavo. Juk kuo mažiau tikrų

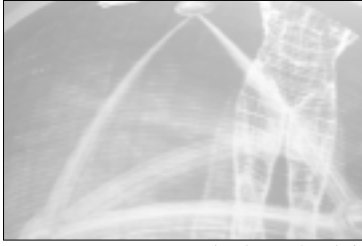
skaičių, tuo daugiau erdvės postrin-gavimams, t. y. vis tam pačiam politikavimui, be kurio brolis lietuvis šiandien jaučiasi lyg ir nevisavertis.

Pats laikas pristatyti Nacionalinės pažangos premijos steigėjus ir rėmėjus. Steigėjai – Vilniaus universitetas, *UAB Laisvas ir nepriklausomas kanalas* ir *UAB Strateginių komunikacijų centras*. Tarp iniciatorių ir mecenatų yra *AB Hansabankas*, bendrovės *VST* ir *TEO* bei kiti verslo partneriai. Jau tas faktas, kad

Vilniaus universiteto Didžiąjame kieme Televizijos tiesioginės transliacijos proga išaugęs penkių metrų aukščio tetraedras

bankas ir verslo atstovai mato reikalingą savo pinigus skirti mokslo bei kultūros skatinimui yra labai reikšmingas, rodo gerus pokyčius valstybėje. Ar tie pokyčiai suvešės į tikrą bendradarbiavimą, dar anksti spręsti, bet juk visada turi būti pirmas postūmis. Jis įvyko.

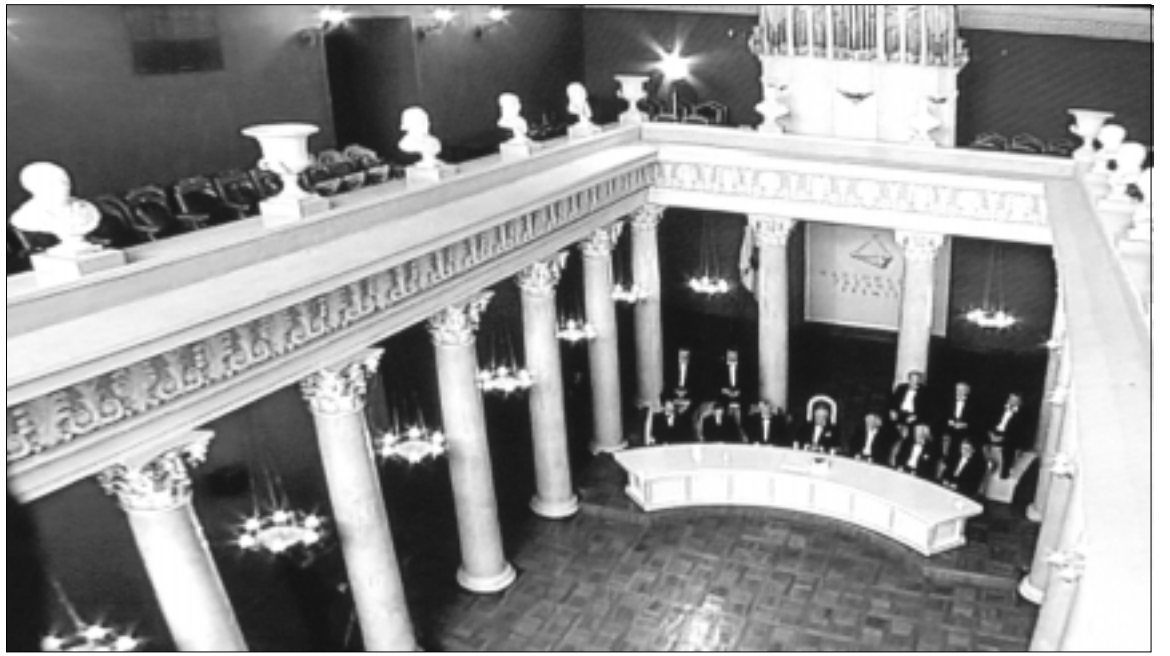

Jie lemia Lietuvos pažangą

Gaudžia fanfaros: Nacionalinės pažangos premijos teikimo ceremonijos pradžią paskelbti kviečiamas Vilniaus universiteto rektorius akad. prof. Benediktas Juodka. Jis kreipiasi į ekselencijas: Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininką Viktorą Muntianą ir Ministrą Pirmininką Algirdą Brazauską, magnificencijas aukštųjų mokyklų rektorius, taip pat kolegas, ponias ir ponus. Rektorius priminė šioje senojo Universiteto salėje vykusius istorinius įvykius, čia apsilankiusius karalius, karalienes, princus ir princeses, prezidentus, premjerus. Čia kasmet įteikiamos Vilniaus universiteto rektoriaus mokslo premijos, pažymimi geriausi dėstytojai, studentai. Šiandien pirmą kartą ne tik senojo Universiteto,

ir žiūrovai vėl keliauja, šį kartą pas Lietuvos mokslų akademijos prezidentą akad. prof. Zenoną Rokų Rudziką. Jis trumpai pristato šios premijos nominantus. Visi kandidatai vienas kito verti. Tai trys širdies chirurgijos atstovai: širdies chirurgijos mokslinės mokyklos Lietuvoje kūrėjas akad. prof. Algimantas Marcinkevičius ir jo mokiniai akad. prof. Vytautas Jonas Sirvydis ir prof. Giedrius Uždavinys. Jie nominuoti už kardiologijos įdiegimą į medicinos praktiką. Fizikas akad. prof. Juras Požela – už karštų elektronų ir plazmos puslaidininkuose tyrimus. Lituanistas akad. prof. Zigmas Zinkevičius – už lituanistikos darbus.

Nacionalinės pažangos premijos atstovai *Strateginių komunikacijų centro* vadovė Dalia Kutraitė-Giedraitienė bei *Laisvo ir nepriklausomo kanalo* generalinis direktorius Paulius Egidijus Kovas kviečiami į sceną. Jie dėkoja visiems pretendavusiems į šią premiją – už jų idėjas ir darbus, išreiškdami viltį, kad ateityje bus dar daugiau šios premijos vertų mokslininkų, verslininkų ir menininkų. Premijos idėja paprasta: skatinti Tėvynės pažangą, pastebėti

Vilniaus universiteto Auloje posėdžiauja Nacionalinės pažangos premijos komitetas

nės ir ne mažiau pribloškiančios brunetės prieina prie Premijos komiteto pirmininko Benedikto Juodkos, o jis šiai trijulei įteikia oficialų raštą su paskirtosios premijos laureatų vardais. Kol ceremonmeisteris su raštu ir gražuolės žingsniuoja klaidžiais Universiteto koridoriais iš Mažosios aulos į Teatro salę, renginio vedėjas R. Bagdzevičius pasakoja apie Nacionalinės pažangos premijos simboliu pasirinktą tetraedrą. Tiesa, apie rodžiu padengtą viršūnę labai išmintingai nutyli. Ir teisingai daro, nes kam skaidyti vyksmo dalyvių dėmesį į detales, tegul ir labai egzotiškas.

Skelbiamas Mokslo pažangos premijos laureatas, o iš tiesų – trys laureatai: Algimantas Marcinkevičius, Vytautas Jonas Sirvydis ir Giedrius Uždavinys. Ko gero, niekas neabejojo teisingu Premijos komiteto sprendimu, nors premijos ne mažiau verti ir kiti du nominantai. Kol sujaudinti laureatai susivokė, kad susirinkusiųjų plojimai skirti jiems, televizijos dėka spėjome apsilankyti Vilniaus universiteto Kardiologijos centre. Tėn kalbėjo po sunkių širdies operacijų mūsų šauniųjų širdies chirurgų išgelbėti ligoniai. Jie tarė nuoširdžiausius padėkos žodžius medikams, tik ką tapusiems Mokslo pažangos premijos laureatais.

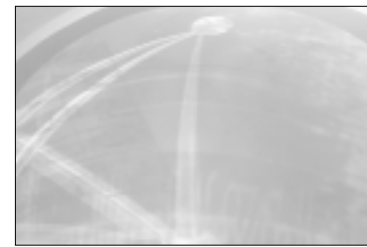
Laureatų vardu žodį tarė prof. Vytautas Jonas Sirvydis. Jis prisiminė, kaip daugiau kaip prieš 40 metų tuo metu dar visai jaunus Lietuvos medikus uždegė širdies chirurgijos idėja – šviesus spindulys gana tamsioje to meto aplinkoje. Jaunų žmonių būrį sutelkė prof. Algimantas Marcinkevičius, ir jų pastangos atvedė prie širdies chirurgijos Lietuvoje sukūrimo. Vilniaus universiteto Kardiologijos centro įkūrėjas, 1964

m. atlikęs pirmąjį širdies persodinimą Lietuvoje ir daugybę kitų sudėtingų operacijų, kaip tik ir yra prof. Algimantas Marcinkevičius, širdies ir kraujagyslių chirurgijos pradininkas Lietuvoje. Šiais metais A. Marcinkevičius pasitiko savo 85-ąjį gimtadienį, tad išties prasminga, kad Mokslo pažangos premijos laureatu mūsų kardiologijos patriarchas tapo kartu su savo geriausiaisiais mokiniais. Atrodo, būtent šiuo savo Mokytojo pagerbimu V. J. Sirvydis ir G. Uždavinys džiaugėsi gal net labiau negu savo pačių apdovanojimu.

Širdies chirurgijos pažanga paskatino visos medicinos pažangą, o Lietuvos nepriklausomybė suteikė naujų jėgų pažangai, – dėkodamas už širdies chirurgijos įvertinimą kalbėjo V. J. Sirvydis. Jis džiaugėsi, kad

Biotechnologų triumfas

Į Partnerystės pažangos premiją pretendavo, kad ir kaip būtų keista, tik du mokslininkai biotechnologai: žinomas tyrėjas prof. Eugenijus Arvydas Janulaitis – už Lietuvos šiuolaikinės biotechnologijos pramonės pagrindų

sukūrimą, ir Lietuvos MA narys korespondentas Vladas Algirdas Bumelis už biotechnologijos mokslo laimėjimų diegimą į gamybą. AB VST generalinis direktorius Darius Nedzinskas pažymėjo, kad premijai pristatytų biotechnologų darbai tapo ne tik šio mokslo teorijos dalimi, bet ir sėkmingai taikomi ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio biotechnologijos įmonėse. D. Nedzinskas taip pat išreiškė viltį, kad Nacionalinės pažangos premijos idėjos ir vertybės ilgam prigis Lietuvoje bei sukurs tvirtą pagrindą

Apdovanojimai neaplenkė biotechnologų – prof. Vlado Algirdo Bumelio ir prof. Eugenijaus Arvydo Janulaičio

bet ir Lietuvos istorijoje čia pagerbiami žmonės, kurie nenuilstamu nuoširdžiu darbu mokslo, kultūros ir verslo srityse lemia Lietuvos pažangą. Rektoriui paskelbus Nacionalinės pažangos premijos teikimo ceremoniją pradėtą, skamba Lietuvos himnas.

Kadangi vyko renginio tiesioginė transliacija per LNK, tai veiksmas ir susirinkusiųjų dėmesys dažnai būdavo perkeliamas į du salėje įrengtus ekranus, per kuriuos buvo rodomi televizijos reportažai: buvo kalbinami Nacionalinės pažangos premijos komiteto nariai, šiai premijai nominuoti žymiausi mokslininkai. Vietos atsirado ir mūsų žymiesiems atlikėjams. Grojant Šv. Kristoforo orkestrui, vadovaujamam Donato Katkaus, dainavo maestro Virgilijus No-reika.

Tuo metu Nacionalinės pažangos premijos komiteto 14 narių – mokslo, verslo ir kultūros autoritetų – posėdžiavo Universiteto Mažosioje auloje. Ten sprendė pirmąjį svarbiausią užduotį: kam atiteks pirmųjų Mokslo pažangos premijos laureatų vardai. Ši premija skiriama už mokslo ir Lietuvos intelektualinio potencialo plėtojimą. Teatro salėje taip pat akivaizdžiai kyla įtampa: kas bus išskirtas iš penkių prieš gerą savaitę paskelbtų nominantų šiai premijai gauti. Siekiant sumažinti įtampą televizijos dėka iškilnių dalyviai

ir deramai įvertinti pažangos skleidėjus.

Tarnauja žmogui ir gimtajam kraštui

Televizijos dėka keliamės į Universiteto Mažąją aulą, kur Nacionalinės pažangos premijos komitetas, regis, jau apsisprendė, kam skirti Mokslo pažangos premiją. Tiesa, didinant intrigą dar reikia atlikti iš anksto numatytų veiksmų seką: Vilniaus Rotušės ceremonmeisteris Saulius Pilinkus, lydimas grožiu akinančios blondi-

Šių gražuolių rankose – laureatams atiteksiančios skulptūrėlės

Skulptorius Gintaras Karosas, Europos parko kūrėjas, tapo Kultūros pažangos premijos laureatu

ta pažangą padarė mokslo žmonės. Tai ir yra seno Vilniaus chirurgų brolijos devizo – *Tarnauti mokslui ir gimtajam kraštui* – įgyvendinimo pavzdys.

Laureatai pasirašė Nacionalinės pažangos premijos manifestą ir nuo šiol tapo šios Premijos ambasadoriais Lietuvoje. Jie gavo po tetraedro skulptūrėlę ir čekį 70 tūkst. litų premijai. Jų garbei choras *Jauna muzika* ir šokėjų duetas atliko *Milonga sentimental*. Tai galima vertinti ir kaip savotišką meninį įvadą į Partnerystės pažangos premijos įteikimo ceremonijos pradžią.

mokslui ir verslui bendradarbiauti.

Kol raštas su Premijos komiteto sprendimu buvo nešamas į Teatro salę, renginio vedėjas paaiškino, kad laureatų skulptūros kraštinėse išgraviruoti lotyniški žodžiai: *curiositas*, *sensualitas* ir *demonstratio*, t. y. smalsumas, jauslumas, parodymas. Šiais žodžiais, tik italų kalba, apie pasaulėjautą, daiktų tarpusavio ryšius ir gamtos stebėjimus kalbėjo Leonardas da Vinčis. Genialusis dailininkas ir mokslininkas meninės bei mokslinės kūrybos neįsivaizdavo be smalsumo, ypatingos pajautos ir tikslingo idėjų įgyvendinimo.

Gedimino Žemicko nuotraukos

Aukštojas – lietuvių dievas ir kalnas

Atkelta iš 1 p.

Jeigu siektume preciziško tikslumo, turėtume štai į ką atkreipti dėmesį. Kelias į aukščiausiąją Lietuvos kalvą – Aukštoją – prasidėjo visai ne gegužės 20 d. 11 val. 30 min., kai keliautojo alpinisto Vlado Vitkausko vedami šventės dalyviai iš Medininkų pilies ilgiausia vora patraukė Juozapinės, kaimo ir kalno link, ir kai nuo nuvainikuotos rekordininkės vora pasuko prie dar mažai kam pažįstamo Aukštojo. Tas kelias prasidėjo daug seniau ir jau turi savo istoriją.

Kelias į aukščiausiąją Lietuvos viršukalnę

Dar 1985 m. geografas Rimantas Krupickas įtarė, kad aukščiausios Lietuvos kalvos vardas Juozapinėi priklauso ne visai teisėtai, nes toje pačioje Medininkų aukštumoje gali būti ir aukštesnių kalvų. Įtarimai gal ne itin draskė abejojančias širdis, nes tik 2003 m. pagaliau susibūrė iniciatyvinė grupė, pasiryžusi nustatyti, kuriai Medininkų aukštumos kalvai turėtų teisėtai priklausyti aukščiausios vardas. Grupę sudarė keliautojas ir alpinistas Vladas Vitkauskas, Lietuvos keliautojų sąjungos prezidentas Algimantas Jucevičius, mums jau pažįstamas prof. Libertas Klimka, Vilniaus pedagoginio universiteto docentas, Lietuvos geografų draugijos viceprezidentas dr. Rimantas Krupickas ir Tautinio Atgimimo Ažuolyno draugijos pirmininkas inžinierius ekspertas Vitalius Stepulis. Reikalai pajudėjo. Vilniaus Gedimino technikos universiteto Geodezijos instituto specialistai, kuriems vadovavo dr.

Bandonininkas Albinas Batavičius
Medininkų aukštumos laukuose

Povilas Viskontas, naudodamiesi modernia kosmine GPS technologija, 2004 m. balandžio mėn. nustatė tikslų aukščiausios Lietuvos vietos aukštį 293,84 m, suapvalinus – 294 m.

Tarp komentarų internete teko skaityti ir inžinieriaus kelininko Vlado nuomonę: visai nereikia mokslo korifėjų ir moderniausių kosminės aparatūros, norint tiksliai nustatyti vietovėje taško absoliutų aukštį. Ko gero, išties nereikia, nes tai savo įranga nuolat daro inžinieriai kelininkai. Tačiau kažkodėl aukščiausią Lietuvos vietovę nustatė ne kelininkai inžinieriai, kad ir kaip juos gerbtume, bet kitų sričių atstovai. Vadinas, lemia ne vien techninės priemonės.

Nustačius aukščiausios kalvos aukštį, reikėjo jai suteikti vardą. Tam buvo paskelbtas konkursas, ir 2005

m. birželio mėn. L. Klimkos pasiūlytas vardas *Aukštojas* laimėjo. 2005 m. birželio 2 d. Lietuvių kalbos komisijos posėdyje buvo patvirtintas taisyklings naujosios aukščiausios kalvos vardas – *Aukštojas*. Iniciatyvinė grupė parėngė šios kalvos tvarkymo ir naudojimo koncepciją. Vilniaus rajono savivaldybės tarybos sprendimu 2005 m. lapkričio 18 d. buvo patvirtintas naujosios aukščiausios Lietuvos Respublikos žemės paviršiaus vietos, esančios Vilniaus rajone, Medininkų seniūnijoje, Juozapinės kaime pavadinimą – *Aukštojas*. Sprendimą pasirašė savivaldybės merė Marija Rekst. Vilniaus apskrities viršininkas patvirtino pasiūlytą žemėtvarkos projektą, pagal kurį visuomeninį ir kultūrinį aktualumą įgijusi aukščiausioji kalva išskiriama iš apskrities žemės ūkio naudmenų ir atiduodama turizmo bei kultūros reikmėms.

patvirtintas naujosios aukščiausios Lietuvos Respublikos žemės paviršiaus vietos, esančios Vilniaus rajone, Medininkų seniūnijoje, Juozapinės kaime pavadinimą – *Aukštojas*. Sprendimą pasirašė savivaldybės merė Marija Rekst. Vilniaus apskrities viršininkas patvirtino pasiūlytą žemėtvarkos projektą, pagal kurį visuomeninį ir kultūrinį aktualumą įgijusi aukščiausioji kalva išskiriama iš apskrities žemės ūkio naudmenų ir atiduodama turizmo bei kultūros reikmėms.

Vardą aukščiausiai Lietuvos viršukalnei parinko prof. Libertas Klimka

Iš praeities – atsparos dabarties darbams

Dabar pats laikas nusikelti į Medininkų pilį, kur ir pradėta kalno Aukštojas vardinų šventė.

Susirinkusieji galėjo žvilgsniu aprėpti Medininkų pilies griuvėsius, prisiminti ir senąjį lietuvių karo kelią, kuris vedė į rytus ir buvo įprasminamas didvyriškais žygiais, o Medininkų pilis, kaip Vilniaus gynybinio žiedo dalis, patikimai gynė Lietuvos sostinės prieigas.

Iš istorijos ir apylinkėse gyvenusių praeities kultūrininkų veiklos prof. Libertas Klimka siūlė semtis atsparos dabarties darbams ir vizijoms ateityje, matyti kitokią Lietuvą.

Juk išties iš praeities pelenų ir

griuvėsių ar ne kultūra padeda kurti ateities rūmus? Remtis yra į ką.

Medininkų pilis, kurios griuvėsiai mus pasiekė iš XIV a. – tai didžiausia dabartinėje Lietuvos teritorijoje gardinė pilis. Medininkų pilyje metraštinių ir istoriko Jano Dluogošo auklėjamas augo karalaitis Kazimieras (1458–1484 m.), kuris XVII a. pradžioje buvo paskelbtas šventuoju, dangiškuoju Lietuvos ir jaunimo globėju.

Kaip teigė šventėje istorikas Donatas Žukauskas, pirmasis Medininkų pilies paminėjimas istoriniuose šaltiniuose mus pasiekė iš 1387 metų: Kryžiuočių ordino žvalgai kelių aprašymuose paminėjo Medininkus. 1402 m. Ordino didysis komturas Vilhelmas fon Herberšteinas puolė Vilnių, bet užimti nesugebėjo, buvo

Iš Medininkų pilies pro Juozapinę – į naują aukščiausią Lietuvos viršukalnę – Aukštoją

priverstas trauktis į pietus. Tuo metu kryžiuočiai sudegino Medininkų pilį.

Iš pilies griuvėsių šiandien išpuodingiausiai atrodo romaninei architektūrai būdingo donžono liekanos. Jis buvo 5 aukštų, gyventa 4 ir 5 aukštuose. Išliko viena šaudymo anga. Pilyje buvo 4 vartai, kuriuos gynė pakeiliamieji tiltai. Dabar į pilies teritoriją patenkama pro buvusius Vakarinius žemutinius vartus ir bokštą, kurio išliko tik liekanos.

Yra parengti du Medininkų pilies atstatymo projektai, jų įgyvendinimas priklauso nuo finansavimo. Norima pirmiausia atstatyti donžoną, įrengti keturias ekspozicijų ir vieną reprezentacinę salę, atstatyti dalį šaulių galerijų. Pilies kieme norima atstatyti bokštą, įrengti amatų miestelį su atskirais pastateliais, atstatyti pietinį bokštą ir XX a. aštuntajame dešimtmetyje pastatytą medinį pastatėlį, kuriame būtų patalpos muziejiniams. Jeigu pavyktų aptikti daugiau duomenų, būtų gerai atstatyti ir Vakarinius vartus. Norima pilies kieme įrengti ir didelę sceną kultūriniais renginiams.

Šventės dalyvės: dainininkė Aušra Liutkutė ir dailininkė keramikė Genovaitė Jacėnaitė

Senovės baltų kovos klubo „Varingis“ kariai

Šventės šurmulyš pažadino senuosius Medininkų pilies mūrus

Apie pilių reikšmę susirinkusiems pasakojo Vilniaus pilių visuomeninės mokslinės tarybos pirmininkas dr. Romas Batūra.

Aukštojas perims Juozapinės kalno tradicijas

Žinia, neapsiėjo be pakilaus ir šiai progai visai deramo aktorius Tomo Vaisietos žodžio apie arą, kuris pakilo taip aukštai, kaip dar niekas nebuvo pakilęs.

Skelbiama žygio į Aukštoją pradžia. Į maždaug 3 km žygį nuo Medininkų pilies iki Juozapinės ir aukščiausiojo kalno Aukštojas vedė mūsų šauniojo alpinisto ir keliautojo V. Vitkausko vėliava, pabuvojusi visose Žemės rutulio žemynų aukščiausių kalnų viršūnėse, tarp jų – ir Himalajų Evereste. Žinoma, tą vėliavą nešė pats V. Vitkauskas.

Ši vėliava nebuvo vienintelė. Iš kitų išsiskyrė Vilniaus žemaičių draugijos vėliava, kurią nešė, aišku, Vilniaus žemaičiai. Paminėsime ir visų šių vėliavų apsaugą, kurią užtikrino Senovės baltų kovos klubo „Varingis“ kariai.

Visi žygio į Aukštoją dalyviai buvo paskelbti šio aukščiausiojo kalno krikštateiviais ir globėjais. Kitaip ir neturėtų būti.

Pagal keliautojų paprotį, kopdamas į aukščiausią vietą kiekvienas žygio dalyvis nešėsi po pakelės akmenį. Aišku, pakeliui buvo sustota ant Juozapinės kalvos, kuri nuo šiol aukščiausio Lietuvos kalno vardą perleido Aukštojui. Juozapinės kalnas taip pat neturėtų būti apleistas, nes ten stovi Karaliui Mindaugui pastatytas atminimo akmuo, prie kurio liepos 6-ąją – Mindaugo karūnavimo dieną, Lietuvos piliečiai rinkdavosi paminėti Valstybės die-

nos. Nuo šiol šią tradiciją perims Aukštojas.

Pagal senovės baltų tradicijas

Medininkų aukštumos ir Aukštojo kalvos aukščiausią vietą žymi įbetonuotas geodezinius ženklas, o lankytojams pastatytas atminimo akmuo su užrašu *Aukštojas* ir kalvos aukštį žymintis skaičius – 294 m. Vitalius Stepulis, Tautinio Atgimimo Ažuolyno draugijos pirmininkas, parinko akmenį ir labai stengėsi,

Juozas Dingelis (kvietęs Valstybės dieną, liepos 6-ąją, padaryti Lietuvos piliakalnių sąšauką: kurti laužus, deginti fakelus – tai turėtų būti tautos vienijimosi šventė). Žodį tarė keliautojas ir alpinistas Vladas Vitkauskas. Jis dėkojo už tai, kad visi esame kartu, patikindamas, kad niekur geriau kaip namuose, gimtojoje žemėje žmogus nesijaučia, kad ir kokiuose kraštuose lankytųsi.

Meninė vardinę dalis buvo perleista folkloro ansamblui *Sedula*, kurio įkvėpėja – Daiva Stepona-

dininkų aukštumos apylinkes, natūralų apylinkių grožį. Kalno papėdėje numatyta automobilių stovėjimo aikštelė, o ateityje veikiausiai bus padaryta ir daugiau kitų dalykų. Juk ant Aukštojo norima minėti ne tik Mindaugo karūnavimo – t. y. Valstybės – dieną, bet ir Pasaulinę Žemės dieną, rengti Pasaulio lietuvių žaidynių varžybas, studentų praktikas, moksleivių, keliautojų, ekologinius, etnografinius ir kitokius kultūros renginius. Vilnijos žemė turi būti žmonių žinoma, mėgiama, lankoma.

Šiomet sukanka 15 metų, kai Islandija, pirmoji kaip valstybė pasaulyje pripažino Lietuvos nepriklausomybę. Lietuvos žmonės šio drausaus Islandijos poelgio niekada nepamirš, o šią vasarą bus gera proga padėkoti Islandijos žmonėms. Tam skirta akcija *Lietuva–Islandija*, kurią globoja Lietuvos Prezidentas Valdas Adamkus. Akcija jau prasidėjo ir būtent ant Aukštojo kalno. Ant specialių blankų pradėti rinkti parašai, kuriais Lietuvos žmonės dėkos islandams už tai, kad jie pirmieji išdrįso pripažinti Lietuvos nepriklausomybę. Islandijoje gyvena 300 tūkst. žmonių, būtent tiek parašų norima surinkti Lietuvoje iki rugpjūčio 12 dienos.

Tą dieną iš Vilniaus bus išlydėti akcijos dalyviai į Didžiąją Britaniją. Triatlonininkas Vidmantas Urbonas Angliją pasieks tik perplaukęs Lamanšo sąsiaurį. Iš Douverio Prancūzijoje jis pasiryžęs 33,2 km vandens kelią įveikti per 10–12 val. Iš Didžiosios Britanijos Duvro miesto pakils Jurgio Kairio lėktuvas su Lietuvos žmonių surinktais parašais, nutūps Reikjavike; ten raštiška lietuvių padėka islandų tautai bus įteikta Islandijos prezidentui. Iš Aukštojo kalno paimtą lietuviškos žemės grumstelį Vladas Vitkauskas užneš ant aukščiausio Islandijos kalno.

Akcijos metu bus surengta nemažai renginių, vyksiančių Lietuvoje, Didžiojoje Britanijoje ir Islandijoje. Geizerių krašte vyks ir dainų konkurso „Eurovizijos“ dalyvės grupės *LT United* koncertas.

Akcijos startas duotas būtent aukščiausiam Lietuvos – Aukštojo – kalne, jo vardinę šventėje. Vadinasi, Aukštojas jau pradėjo savo kultūrinę ir visuomeninę misiją.

Gediminas Zemlickas

Medininkų aukštumoje aukščiausia Lietuvos viršukalnė – Aukštojas – gal ir ne itin išsiskiria

kad jis atsirastų šioje vietoje su užrašais. Juk kokios būtų vardinę be akmens?

Ant aukščiausio Lietuvos kalno ir vyko vardinę šventės iškilmės. Prkalbos žodžius tarė Lietuvos geografų draugijos viceprezidentas dr. Rimantas Krupickas, Lietuvai pagražinti draugijos pirmininkas

vičienė. Dar pridursime, kad šventėje apeigos vyko pagal senovės baltų tradicijas.

Ateityje numatoma ant Aukštojo pastatyti medinį apžvalgos bokštą, gal primenantį pilies kuorą, o jo aikštelė bus lygiai 300 m aukštyje virš jūros lygio. Lankytojai nuo bokšto galės apžvelgti Me-

Startas žygiui Lietuva–Islandija

Galima neabejoti, kad aukščiausias Lietuvos taškas taps įvairių renginių ir iniciatyvų vieta. Štai ir kalno vardinę šventė turėjo tęsinį: buvo duotas startas žygiams *Lietuva–Islandija* ir *Aplink Vilnių*.

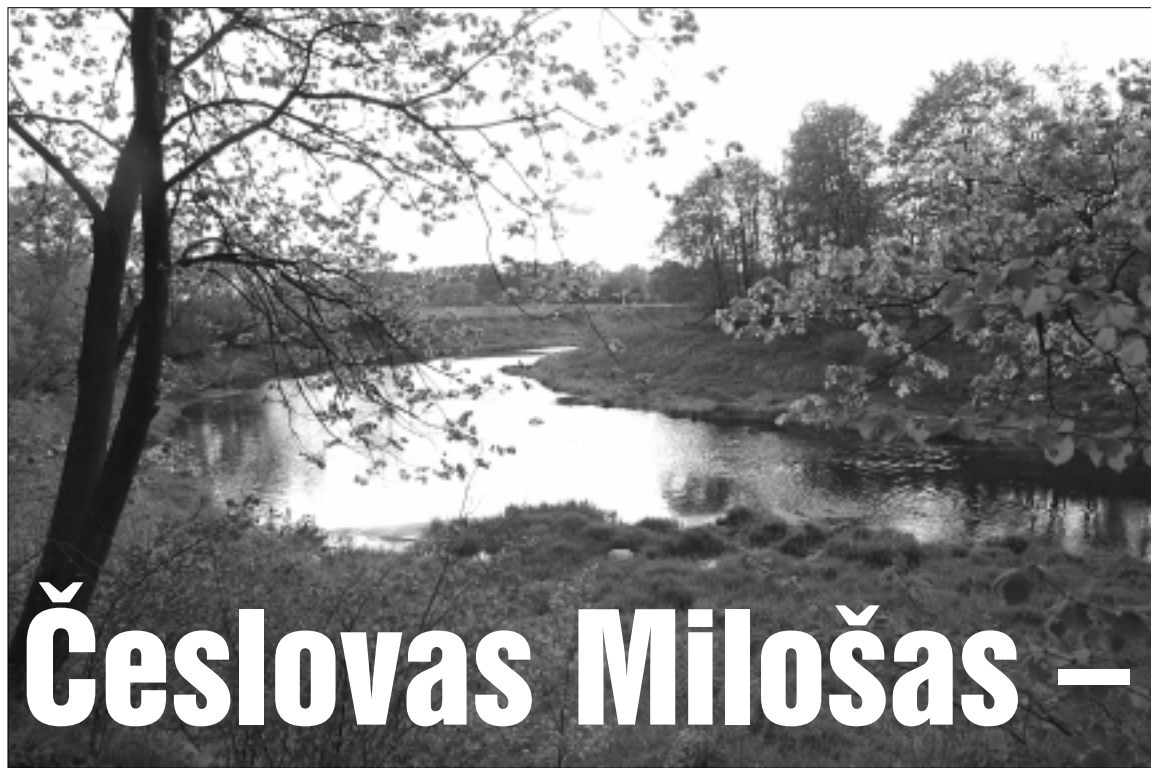

Juozapinė atsisveikina su aukščiausio Lietuvos kalno vardu

Viduramžius menančių sutartinę gieda „Sedula“

Gedimino Žemlėnko nuotrauka

Česlovas Milošas –

koki pažinojau

Nevėžio vingiai ties Šeteniais

Pradžia Nr. 10

Vienintelis kelias, jungęs Šetenius ir Šventybrastį, kadaise ėjo per daug nenutoldamas nuo Nevėžio. Šiuo keliu pasikinkę į važį arklį niūkdavo Česlovo Milošo tėvai, o gal ir jis pats, kai reikėdavo aplankyti Šventybrascio bažnyčią. Dabar tai tik lauko keliukas, kuriuo su prof. Aleksandru Fiutu (Aleksander Fiut) iš Krokuvos Jogailaičių universiteto, eidami pirmyn ir atgal, kalbėjomes apie Poetą, gimusį ir augusį Šeteniuose, čia praleidusį šviesiausius vaikystės ir jaunystės dienas.

Sovietmečiu, kai kūrėsi kolūkiai, daugelis čia buvusių sodybų nunyko, nutiestas naujas kelias, daug kur pasikeitė ir kraštovaizdis, bet kuo arčiau Nevėžio, tuo daugiau išliko senų laikų dvasios, ugđžiusios ir būsimą poeto meninę vaizduotę. Tarsi patys Nevėžio vandenys būtų išsaugoję tai, ką buvo beveik neįmanoma išsaugoti. Nevėžiui pavyko. Gal neveltui Poeto ir rašytojo kūryboje jis virto paslaptinąja Isos upe, peninčia daugybės skaitytojų visame pasaulyje vaizduotė.

Tarsi amžinos laimės epifanija

Atsakydamas į klausimą, kuo Česlovo Milošo santykis su Lietuva kūryboje skyrėsi nuo romantiko Adomo Mickevičiaus santykio, Jūs, gerbiamasis profesoriau Aleksandrai Fiutai, prakalbote apie atminties svarbą Č. Milošo kūryboje. Ar ne tą patį pajuntame skaitydami Marselį Prustą? Kad ir jo garsųjį romaną „Prarasto laiko beiškant“? Tai iš atminties gelmių kylantys prisiminimai, virstantys apmąstymais, žmogaus ryšio su vaikyste, jaunyste, gimtine, kadaise supusiais žmonėmis nenunykstančia svarba.

Kažkas panašaus vyksta ir Č. Milošo kūryboje, tai vy-

kusi asociacija. Č. Milošas nesijautė išvalęs atminties prisiminimais, iš tų prisiminimų jam tarsi pavyko išgauti reikiama esenciją.

Antrasis kontekstas buvo, drįsčiau pasakyti, kultūrinis. Tas gimtasis regionas poetui buvo tarsi pavyzdys mažos bendruomenės, kuri gyvena pagal teisingas tradicines nuostatas, laikosi nuo seno žmonių priimtų principų ir taisyklių, nes turi savo mažąją tėvynę – gimtinę.

Yra ir trečias kontekstas – teologinis. Č. Milošui Lietuva – tai jo žemė, jo gimtinė, tam tikras praeities draustinis ir net savotiškas rojus. Šios konferencijos dalyvis Katovicų Silezijos universiteto (Uniwersytet Śląski) profesorius Juzefas Olejniczakas (Józef Olejniczak) taikliai citavo Č. Milošo eilėraščių *Pieva (Łąka)* iš ciklo *Lietuva po 52 metų (Litwa po 52 latach)*. Kai pirmą kartą, dar prieš publikuodamas, poetas man perskaitė šį eilėraščių, jis mane labai sujaudino, ir tą pasakiau autoriui. Jame perteikta sintezė: gimtinės rojus, žemės rojus ir net dangaus rojus, kur laimė yra skausmo, kentėjimo, bet kartu ir subjektyvumo (*podmiotowości*) nusikratymas. Manasis aš išnyksta tame išgyvenime. Tai tarsi amžinos laimės epifanija. Juk kai po-

kuri žmogaus laukia jau kažkur aname pasaulyje.

Toks skirstymas į subjektyvumą ir objektyvumą yra skausmingas, žeidžiantis, tad nieko nuostabaus, kad Č. Milošas ieškojo būdų, kaip išspręsti šią problemą. Gal todėl ir pradėjo domėtis Rytų poezija, haiku eilėmis.

Rytų žmonės tas prieštaras sprendžia natūraliai ir tarsi savaimė, o to nepasakysi apie Vakarų pasaulio atstovus?

Išties Rytų kultūrų atstovams ši atskirtis tarsi neegzistuoja. Č. Milošo pojūčiams ir suvokimui artima egzistencinė formulė, kai būdamas virš pragaro gali grožėtis gėlėmis. Tai priešybė tarp egzistencijos tragizmo, kuris glūdi po paviršiumi ir gražiu gyvenimu, pritraukiančiu prasmes, poreikius bei konfliktus su gamta ir susiliejimu su gamta, t. y., su visais tais elementais, kurie siejasi su vidiniu žmogaus pasauliu. Taip labai trumpai galima apibūdinti tų poeto pažiūrų ir patirties sintezę.

Dievo paieškose

Kaip visa tai susieti su krikščioniškąja tradicija? Juk nuo jos Č. Milošas neatsiribojo.

Labai svarbus klausimas. Č. Milošas visada pabrėždavo esąs Romos katalikas, tačiau poezijoje nevedavo operuoti erezijų ir netikėjimo vaizdiniais, nes taip ir nesugebėjo susidoroti su skausmo problema (*nie potrafił sobie poradzić przede wszystkim z problemem bólu*). Kalbame ne vien apie žmogiškąjį supulį ar skausmą,

bet ir apie visų gyvų padarų patiriamą skausmą. Veikė visa ta gamtos mechanika, kurią Č. Milošas pažino per Čarlzo Darvino rūšių evoliucijos mokslą – kad stipriausios gyvų padarų rūšys išgyvena silpnųjų „sąskaita“.

Visi šie potyriai Č. Milošą artino prie Vitoldo Gombrovičiaus ir vertė kelti dar vieną klausimą: kur visoje šioje sistemoje yra Dievo vieta?

Ir kur ji yra? Ar poetui pavyko išrutulioti patenkinamą atsakymą bent sau?

Ieškojo skausmingų atsakymų ir Simonos Veil (Simone Weil, 1909–1943 m.) kūryboje. Ji teigė, kad pasaulis – tai Dievo nukryžiavimas. Esą, Kristus nukryžiavimas tik patvirtina tokią nuostatą. Č. Milošo tokia išvada netenkino. Siekdami tikslumo, turėtume skirti poeto privačius religinius įsitikinimus nuo filosofinių samprotavimų, intelektualinių ir teologinių ieškojimų. Naudojosi daugybe įvairių šaltinių: filosofų Levo Šestovo, Vladimiro Solovjovo ir kitų kūryba. Beje, šiose dvasinėse paieškose labai vertino rusų mąstytojus.

Vėluojantis, į XX a. užklydęs romantikas

Kaip manote, ar nepaisant visų šių sudėtingų klausimų, kuriuos kėlė Č. Milošas, praktiniame gyvenime jis buvo gana racionalus žmogus?

Nėra paprasta iškart atsakyti į šį klausimą, bent aš nesugebėčiau. Savo poezijoje, ko gero, racionalistas nebuvo.

O gyvenime?

Taip, žinoma, buvo praktiškas žmogus. Visus reikalus sprendavo dalykiškai, kūrybinį darbą taip pat

žengęs ortodoksiškumo ribą. Antai A. Mickevičius drįso brautis net į pagonybės laikus ar net metapsichinę (antgamtinių jėgų veikiamus dvasinius reiškinius – G. Z. pastaba) koncepciją. Šia prasme Č. Milošas galėtų būti traktuojamas kaip vėluojantis romantikas, savo žinojimą praturtinęs XX a. istorine patirtimi, turtingesnėmis filosofijos refleksijomis. Buvo tarsi į XX a. užklydęs romantikas. Jis taip pat jautėsi ir šlėkta, užklydusiu į XX amžių. „Tuo „durnium“ iš Vandžiolagos“, – kaip pasakė 1620-ųjų *Vėlykų pokalbiuose* (*Rozmowy na Wielkanoc 1620 roku*).

Jungė minties preciziškumą su poetiniais vaizdais

Pirmoje pokalbio dalyje buvo minėta, kad Č. Milošas netiesiogiai tarsi vedė dialogą su A. Mickevičiumi, C. Norvidu ir kitais poetais. Gal tam įtakos turėjo ir Platono „Dialogai“, apskritai platoniškas ar sokratiškas diskusijos būdas?

Negalėčiau pateikti bent kiek aiškesnių sąsajų su Platono *Dialogais*, nes skirtumas yra ir toks, kad Č. Milošas nebuvo toks intelektualus dialektikas kaip Platonas, veikiau sugebėjo sieti filosofinį dialogą su dideliu sensualumu. Savo dialoguose naudojosi ne tiek sąvokomis, kiek patirtimi ir vaizdais. Jie labai daugia-reikšmiai. Platonas savo loginiu

Prof. Aleksandras Fiutas (kairėje) Česlovo Milošo kultūros centre Šeteniuose papildė kolegų pranešimus

sugebėdavo išdėstyti ir tvarkyti racionaliai.

Jam buvo svarbesni materialūs ar dvasiniai, idėjiniai dalykai? Klausiu dėl to, kad Č. Milošas – kartu ir mokslo žmogus, filosofas.

Į šį klausimą taip pat nėra lengva atsakyti. Viskas priklauso nuo to, kokias prasmes mes įdedame į šias sąvokas – materialiniai, idėjiniai dalykai. Tas faktas, kad jis buvo tikintis žmogus, leidžia teigti, jog nebuvo tiesmukas materialistas. Taip, galėjo diskutuoti labai plačiai, bet niekada neabejojo Dievo egzistavimu. Tikrovė jam buvo spalvinga uždanga, už kurios slėpė mįslinga būties prasmė.

Vidinio gyvenimo patirtis buvo sutelkta į kultūrą. Vadinasi, savo kūryboje, rašytojo darbe, poezijoje mėgino įvairius variantus, kad štai čia yra buitinis, o štai ten kažkas paslėpta nuo buities. Tai gaivino jo paties vaizduotę. Ta prasme Č. Milošas buvo panašus į A. Mickevičių ir J. Slovackį, bet ne į Ciprianą Norvidą, kuris kūrė labai šiuolaikinę krikščionybės atmainą, bet neper-

mąstymu pasiekė stebėtiną preciziškumą, o Č. Milošui toks sąvokų griežtumas ir argumentų logika nebuvo svarbiausia. Jo poezijoje kartais mėginama kalbėti apie fundamentalias teologijos problemas, o tai iki Č. Milošo lenkų poezijoje niekam nebuvo pavykę.

Č. Milošas parašė ir *Teologinį traktatą (Traktat teologiczny)*, bet savo poezijoje vis dėlto teologijos traktato parašyti nesiekė. Manau, kad tai buvo vienas iš postūmių mūsų Popiežiui Jonui Pauliui II parašyti *Romos triptiką (Tryptyk Rzymski)*, nes tai buvo tarsi paakinimas poezijos kalba rašyti apie esmines teologijos problemas. Taigi Č. Milošas yra pavyzdys, kaip galima jungti minties gelmės preciziškumą (mano nuomone, buvo labai originalus mąstytojas) su poetiniais vaizdais, nes buvo ir liko poetas. Nekūrė filosofinės sistemos, nebuvo sąvokų vergas, bet naudojo poetiniais vaizdais, kultūriniais simboliais, rėmėsi patirtimi. Todėl jo naudotos priemonės yra įvairiaprasmės.

Nukelta į 16 p.

Vandžiolagos kapinėse palaidoti poeto Česlovo Milošo seneliai

etas kalba apie pievą, tai yra konkreti pieva, kurią galima pamatyti kažkur čia, gal Šeteniuose, ir kurios vasaros kvapai jam priartina ar gražina vaikystę. Tą pievą poetui priartindavo ir jo prarastąją tėviškę, bet kartu buvo ir amžinos laimės epifanija,

Klaipėdoje gegužės 23–25 d. vykusiame simpoziume *Integruotos vandenyno stebėjimo sistemos, skirtos globalioms ir regioninėms ekosistemoms, naudojant jūrinių tyrimų ir monitoringo technologijas*, kalbamės su Rusijos mokslų akademijos P. P. Širšovo okeanologijos instituto Atlanto vandenyno skyriaus Jūrų geologijos laboratorijos vedėju, mokslų daktaru (hab. dr.), profesoriumi-tyrinėtoju Jameljanu Jameljanovu. Jis yra Rusijos gamtos mokslų akademijos tikrasis narys (akademikas), Rusijos Federacijos nusipelnęs mokslo veikėjas, Lietuvos geologų sąjungos garbės geologas.

Taip pat pasakysime, kad prof. J. Jameljanovas, nors gyvena ir dirba Kaliningrade, yra Vilniaus universiteto auklėtinis, baigęs šią *Alma mater* 1958 metais. Nors Lietuvoje nebegyvena nuo 1958 m., puikiai kalba lietuviškai, turi daug draugų tarp Lietuvos geologų ir dažnai lankosi Lietuvoje.

Lietuvoje pasigedo lietuvių

Gerbiamasis Profesoriau Jameljanovai, kaip galėtumėte įvertinti šį Klaipėdoje vykstantį vandenyno stebėjimams skirtą simpoziumą? Du trečdaliai jo pranešimų jau perskaityti.

Konferencija – aukšto tarptautinio lygio. Tačiau galima apgailestauti, kad tą lygį kelia ne Baltijos šalių mokslininkai okeanologai, biologai, fizikai, chemikai, bet amerikiečiai. Gaila, bet tik jie dvi dienas skaitė globalioms vandenynų problemoms skirtus mokslinius pranešimus. Amerikiečių simpoziume mačiau daug, o lietuvių – mažai, nors šis renginys vyksta Lietuvoje. Net ir šiame bankete Klaipėdos viešbutyje mačiau tik du lietuvius. Tiesa, kai kurių gal nepažįstu.

Nepriskaičiavote „Mokslo Lietuvoje“ redaktorius.

(Juokiasi.) Jūs būsite trečias. Be to, iš tų dviejų lietuvių – pusantrą rusų, laisvai kalbančio lietuviškai.

Vienas iš jų – profesorius Jameljanovas?

Na, manęs šiuo atveju nepriskaičiuokite, nors taip pat dalyvauju šiame simpoziume. Esu jūrų geologas, geochemikas.

Kokiuos vandenynus ir jūras Jums yra tekę tyrinėti?

Baltijos jūroje slypi nemažai ekologijai pavojingų medžiagų

Esu dirbęs Atlanto vandenyne, Viduržemio ir Juodojoje jūrose, o dabar – Baltijos jūroje. Šioje konferencijoje taip pat skaitysiu pranešimą.

Rusijos okeanologų dėmesys nukrypo į Arkties vandenyną

Ar yra galimybių testuoti buvusios apimtį tyrinėjimus naujomis Rusijos mokslo sąlygomis? Ar pakanka lėšų vandenynų ir jūrų tyrimų programoms?

Deja, programos teko susiaurinti, ir labai smarkiai, visai pamiršti Pietų pusrutulio vandenynus. Dabar Rusijos okeanologai savo pastangas daugiausia sutelkė į Arkties vandenyną ir prie jo esančių jūrų tyrimų, nes Rusijai priklauso pusė Arkties vandenyno. Mes tyrinėjame daugiausia šio vandenyno šelfą nuo Aliaskos iki Atlanto vandenyno, t. y. iki Norvegijos krantų.

Ko gero, visai suprantama, kad Rusija, kurios krantus skalauja Arkties vandenyno jūros, ir būtų atsakinga už šio vandenyno bei jūrų tyrimus? Natūralus praktinis interesas.

Be jokios abejonės. Tie tyrinėjimai plečiasi, nes tarybiniais laikais Arkties vandenynas buvo nepasiekiamas užsieniečiams.

Taip buvo dėl salos Naujoji Žemė (Novaja Zemlia), kur Tarybų Sąjunga vykdė vandenilinės bombos sprogdinimus?

Ne vien dėl šios salos. Ir kitos Arkties vandenyno jūros labai smarkiai užterštos. Tarybų Sąjunga (pabrėžiu: Tarybų Sąjunga, o ne Rusija) tose jūrose skandino atgyvenusius povandeninių laivų atominius reak-

torius, taip pat ir antvandeninių laivų bei kitas labai pavojingas atliekas. Tų atliekų labai daug Karos, Barenco ir Baltojoje jūroje. Dabar mums tenka ieškoti tų pavojingų atliekų palaidojimo vietų.

Kaip buvo skandinamos tos atliekos, branduoliniai reaktoriai? Ar specialiose hermetiškosiose talpose, ar buvo sudaryti tų kapinynų žemėlapiai?

Ligi šiol toli gražu ne viskas žinoma. Beje, tai ne mano tyrinėjimų objektas – Arkties vandenynas ir šio vandenyno jūros. Baltijos jūroje taip pat paskandinta daug pavojingų cheminių medžiagų ir sprogmėnų, tačiau tie kapinynai žinomi, taip pat aiškūs ir skandinimo būdai.

Ką slepia Baltijos vandenys

Kur Baltijos jūroje guli tie paskandinti sprogmėnys ir nuodingosios cheminės medžiagos?

Prie Danijos Bornholmo salos – Bornholmo įduboje 100 metrų gylje. Nedideli cheminių medžiagų kiekiai paskandinti ir Gotlando įduboje, jūros ruože tarp Palangos ir Liepojos 100 metrų ir didesniame gylje. Kaip tik ieškome vietų, kur guli tie cheminiai ginklai ir sprogstamosios medžiagos.

Ar tenka tuos pavojingus radinius iš Baltijos jūros dugno iškelti į vandens paviršius?

Žinome, kur tos medžiagos guli, bet į jūros paviršius jų nekeliamo. Sprogstamąsias medžiagas apeiname, tos vietos pažymėtos visuose navigaciniuose žemėlapiuose tam tikrais ženklais. Tose jūros vietose uždrausta atlikti bet kokius darbus ir apskritai draudžiama liesti tas medžiagas.

O cheminės medžiagos?

Jas tyrinėjame. Pastaruosius 8 metus mes, Rusijos Federacijos mokslininkai, jas nuolat tyrinėjame. Prievertėme ir Vakarų Europą atkreipti dėmesį į tuos jūros ekologijai pavojingus kapinynus. Vakarų Europa visą laiką stengėsi šios problemos „nepastebėti“. Faktiškai tai teisybės slėpimas nuo visuomenės. Visą laiką buvo skelbiama, kad paskandintosios cheminės medžiagos ir sprogmėnys nepavojingi. Girdi, ramiai guli Baltijos jūros dugne, ir nėra ko

vauti projekte, kad nekiltų kliūčių gauti leidimą tyrinėti Latvijos ekonominėje zonoje esantį ruožą.

Dabar Klaipėdos uoste stovi jūrinių tyrimų laivas *Professor Štokman*. Jis po kelių dienų išvyks į Bornholmą, kur paskandintosios cheminės medžiagos. Ekspedicijos viršininkas – mūsų filialo direktorius mokslų daktaras Vadimas Paka turi išplaukti su visa įgula. V. Paka tyrinėja pavojingų medžiagų kapinynus Baltijos jūroje, o šioje ekspedicijoje – dugne gulinius paskandintus laivus ir kitus didelius objektus.

O mano laboratorijos mokslininkai tyrinėja aplinkos pasikeitimą Baltijos jūroje, cheminio ginklo palaidojimo vietose. Mums svarbu žinoti, kokie procesai vyksta pavojingų medžiagų palaidojimo vietose, ar apskritai vyksta. Ar vyksta tų pavojingų medžiagų – ipriteo, adamsito, luizito, klarko 1 ir klarko 2 hidroližė. Taigi mėginame išsiaiškinti, kaip keičiasi tos pavojingos cheminės medžiagos veikiamos aplinkos.

Ir kaip jos keičiasi?
Artilerijos sviediniai ir bombos, kuriose yra pavojingų cheminių medžiagų, po truputį rūdija, pro prarūdijusias vietas (skyles) nuodingosios medžiagos patenka į jūrą, į dumblą. Žvejai su žuvimis kartais pagauna ir nuodingųjų medžiagų.

Ką reikėtų daryti, jeigu panašius įtartinų medžiagų jūros bangos išmestų į krantą?

Jokiu būdu neliesti rankomis, nes padariniai būtų liūdni. Iškeltos į denį tos medžiagos garuoja, nes

Kuršių marių vandenys ties Nida

liesti, tyrinėti ir pernelyg domėtis. Dažnai būdavo slopinamos net kalbos apie šią ekologinę problemą.

Ko siekiama tokiu tyliju?

Man visiškai aišku, ko siekiama. Aplink Baltijos jūrą yra daug žvejų kaimų ir miestelių. Jeigu kultų triukšmas, kad jūros dugne paskandintos pavojingos cheminės medžiagos pradeda veikti jūros vandenį, tai daugeliui aplink Baltijos jūrą esančių valstybių būtų didelių nuostolių. Šalia Vokietijos, Danijos ir Švedijos pagamos žuvies ir taip, atrodo, nevalgo tų šalių gyventojai, o rytų europiečiai tą žuvį perka.

Dabar mes susivieniję su kai kuriomis šalimis šią problemą keliamo vis aštriau. Atvirai apie tai kalbame ir šioje Klaipėdos konferencijoje. Reikalai šiek tiek pajudėjo, nes dabar šiems tyrinėjimams gauname šiek tiek lėšų iš Europos Sąjungos. Prie to projekto be Rusijos dirba dar penkios šalys: Suomija, Švedija, Vokietija, Danija ir Latvija.

O Lietuva?

Gaila, bet Lietuvos tarp šio projekto narių nėra. Latviją įtraukėme į projektą, nes ruožas Gotlando įdubos, kur nuskandintos cheminės medžiagos, priklauso Latvijai. Iš dalies – ir Švedijai, taigi šių dviejų šalių ekonominėms zonoms. Todėl ir pakvietėme Latvijos atstovus daly-

esant +13 °C jos virsta nuodingais garais. Tai tos pačios nuodingos dujos, kurios buvo panaudotos Pirmojo pasaulinio karo metais. Hitlerininkai buvo prigaminę šio cheminio ginklo – rengėsi panaudoti jį ir Antrojo pasaulinio karo metais.

Ar dažnai žvejai „išžejoja“ tų cheminių medžiagų?

Spaudoje, ypač Lenkijos laikraščiuose, tenka skaityti, kad gana dažnai.

Gyvename sudėtingame pasaulyje.

Ar nebus taip, kad pinigų teikėjai ims ir neoficialiai pasakys: „Žinote, nereikia kelti didelės panikos, nes pati panika gali sukelti daugiau žalingų padarinių už aptiktąsias chemines medžiagas. Todėl jauskite atsakomybę“...

Ligi šiol tokio spaudimo neįjau-tėme. Beje, savo tyrinėjimų išvadas išdėstysime tada, kai tarptautinis projektas (jo kodas – MERCW) bus baigtas. Kai kuriuos duomenis skelbiame ir Rytų šalių, taip pat ir Lietuvos spaudoje.

Antai žurnalo *Geologijos akiračiai* 2005 m. Nr. 2 Lietuvos skaitytojus supažindinau su šia problema. Rašiau apie arseną – tai viena pavojingiausių cheminių medžiagų.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Rusijos ekologinės partijos „Zalėji“ pirmininko pavaduotojas, Rusijos gamtos mokslų akademijos akad. prof. Vladimiras Anikijevs su žmona Angelina, Vilniaus pedagoginio universiteto Bendrosios geografijos katedros prof. Olegas Pustelnikovas, mūsų pašnekovas akad. prof. Jameljanas Jameljanovas ir Tarptautinės okeano inžinerijos draugijos viceprezidentas Juozapas Vadus (Joseph R. Vadus) konferencijos Klaipėdoje metu

Pradžia Nr. 6, 7

Apie jėzuitų įtaką moderniam mokslui toliau kalbamės su Niujorko politechnikos universiteto Bruklino profesoriumi Romualdu Šviedriu, Kauno technologijos universiteto garbės daktaru.

Aristotelio paradigma trukdė suvokti tuštumą

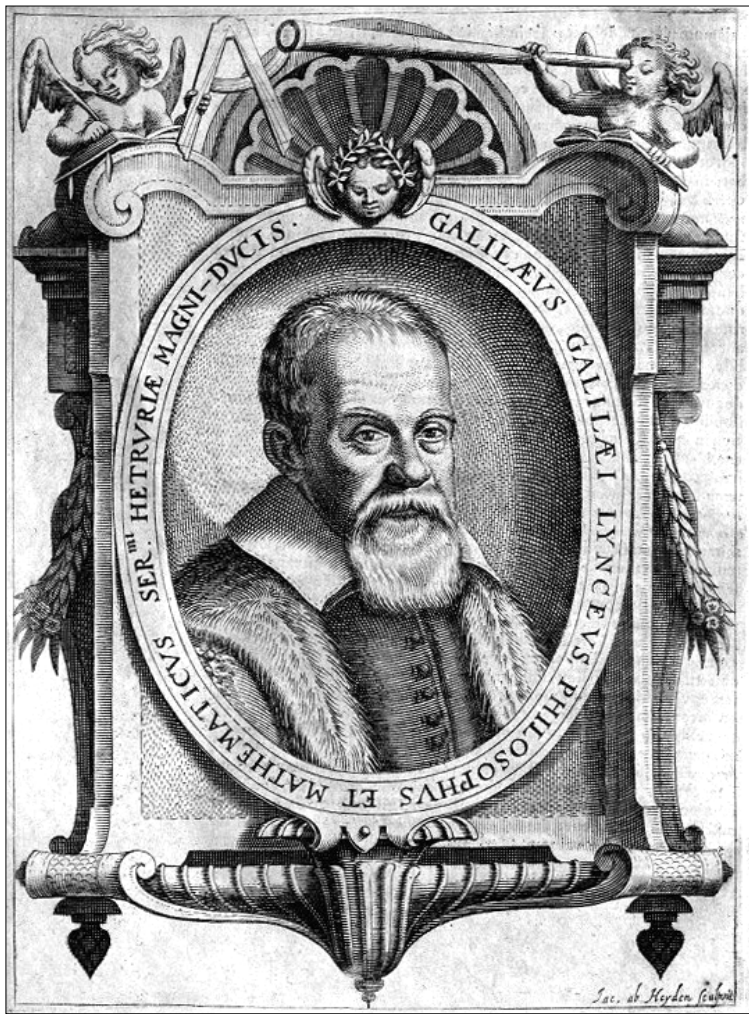
Regis, niekam nekyla bent kiek didesnių abejonių, kad būtent Galilėjus laikytinas vienu žymiausių moderniojo mokslo pradininku, nors, žinoma, net ir didžiausi genijai turi pasilypti ant pirmųjų pečių: nuo jų toliau matyti. Jaučiu, kad čia, profesoriau, tikrai turėsite ką pridurti.

Taip, vienas iš moderniojo mokslo kūrėjų G. Galilėjus suformulavo idealių sąlygų fizikoje taikymo principą. Buvo aišku, kad norint nustatyti laisvojo kūno kritimo pagreitį, būtina pašalinti oro pasipriešinimą. Tačiau pagal Aristotelio paradigmą, tuštuma negali egzistuoti. G. Galilėjus laikais dar nebuvo išrastas oro siurblys, Oto fon Gerikė (Otto von Guericke, 1602–1686 m.) dar nedarė savo viešų eksperimentų, taigi dar nebuvo sukurtos tuštumos, vakuomo. Todėl G. Galilėjus liko nesuprastas ir sulaukė priekaištų: tai nesanti realybė. Daiktai tuštumoje – tai ne gamta, bet išgalvotos sąlygos... G. Galilėjus siūlo įsivaizduojamą tuštumą ir joje laisvai krinantį kūną. Plunksna ir geležinis rutuliukas, pasak G. Galilėjus, kris vienodu greičiu.

Šį dėsni suformulavęs G. Galilėjus dabar jau „gražina“ oro pasipriešinimą, tarsi nežymų pataisymą į gyvenimo realybę. Vertinant griežtai matematiškai, balistikoje iš tiesų nėra taisyklingos parabolės trajektorijos, kuria turėtų lėkti iš patrankos iššautas sviedinys. Kiekvienas sviedinys sutinka skirtingą oro pasipriešinimą, pagaliau ir vamzdyje parako kiekis nėra preciziškai vienodas. Skirtingas oro pasipriešinimas ir kitos atsitiktinės sąlygos sviedinius veikia skirtingai. Taip ar panašiai samprotavo G. Galilėjus, tačiau jis nežinojo, kaip tą oro pasipriešinimą „gražinti“. Šitai sugebės padaryti tik XVIII a. matematikai ir balistinės švytuoklės (angl. ballistic pendulum) išradėjas Benžaminas Robinsas (Benjamin Robins, 1707–1751 m.).

Dėl visų šių jo nuopelnų astronomijoje, matematikoje ir fizikoje (mechanikoje, balistikoje) G. Galilėjus visai teisėtai galime vadinti moderniojo mokslo „tėvu“. Negana to, ne kas kitas, bet jėzuitai suformavo Galilėjų kaip modernaus mąstymo mokslininką.

Modernusis mokslas ir jėzuitai (3)

Moderniojo mokslo tėvas Galilėjus Galilėjus – negailestingas savo mokslinių oponentų kritikas, pasiekęs tikslą tapti pripažintu filosofu; jis vienas pirmųjų pareiškė, kad teologija ir mokslas neturi varžyti vienas kito

Kai mokslo atradimai pajudino nusistovėjusias tiesas

O už pernelyg didelį modernumą ne kas kitas, bet jėzuitai surengė G. Galilėjui inkvizicijos teismą, kuriame mokslininkas buvo priverstas atsisakyti savo „klaidingų“ išitikinimų. Gal todėl ne visai taktiška ir moraliu teigti, kad tai jėzuitai išugdė didį mokslininką Galilėjų.

Viena jėzuitų karta padėjo G. Galilėjų išugdyti kaip mokslininką, (ypač Kristoferis Klavijus), o kitos kartos atstovai prisidėjo prie jo teismo. Jų buvo trys – Kristupas Šaineris (Christoph Scheiner, 1573–1650 m.), Oracijio Grasi (Orazio Grassi, 1583–1654 m.) ir Melchioras Inchoferis (Melchior Inchofer, 1585–

1648), ir visi trys su G. Galilėjumi susikirto dėl mokslo dalykų. K. Šaineris pirmasis teleskopu pastebėjo Saulės dėmes ir manė, kad jos – tai objektai, besisukantys aplink Saulę, o G. Galilėjus tikino, kad tai Saulės paviršiaus dariniai. Štai dėl to prioriteto G. Galilėjus ir susikirto su jėzuitu.

Kas iš tikrųjų tas dėmes pamatė pirmas?

Pirmasis paskelbęs tą žinią buvo jėzuitas. G. Galilėjus gynė savo prioritetą.

Antrasis jėzuitas, dalyvavęs Galilėjus teisme, buvo O. Grasi, kuris ant G. Galilėjus griežė dantį už negailestingą kritiką. Mat šis jėzuitas vis dar rėmėsi pasenusiomis, Antikos laikus siekiančiomis tiesomis. Jau tuometinio mokslo požiūriu buvo visiškai akivaizdu, kad tai – gry-

niausia išmonė. Pavyzdžiui, jis citavo Antikos Babilonijos šaltinį, kad galima iškepti kiaušinį idėjus jį į svaidyklę ir smarkiai sukant. G. Galilėjus pasiūlė jam padaryti eksperimentą: paimti karštą kiaušinį ir smarkiai pasukti. Jis atšals. Tai kodėl, žmogau, neatlieki tokio paprasto eksperimento... Taip išjuokęs O. Grasi teorijas, Galilėjus pelnė jo didžiausią pagiežą. Tai galima suprasti, nes Galilėjus mokslinėje polemikoje būdavo labai negailestingas.

Trečiasis – M. Inchoferis buvo paskirtas perskaityti G. Galilėjus *Dialogus*... ir pasakyti, ar tik autorius neremia Koperniko teorijos. M. Inchoferis priėjo išvadą, kad G. Galilėjus, nors ir netiesiogiai, bet pritaria Mikalojaus Koperniko nuomonei, kad Žemė sukasi aplink Saulę.

Taigi šie trys jėzuitai kaip ekspertai, nors ir netiesiogiai, bet dalyvavo dominikonų teisme prieš G. Galilėjų.

G. Galilėjus pateko į teologines pinkles, kai jo atradimai pajudino nusistovėjusias to meto religines tiesas. Visa bėda, kad jis, neturėdamas teologinio išsilavinimo, ėmė reikšti savo nuomonę apie teologinius dalykus, teigė, kad reikia atriboti bažnyčią ir mokslą, o tuo metu tai buvo tikra šventvagystė. Jis sakė: „Biblija moko, kaip patekti į dangų, bet ne to, kaip sukasi dangaus kūnai“. G. Galilėjus oponentai, nerasdami mokslinių argumentų, griebėsi religinių ir jiems pavyko.

Tai rodo, kad moderniojo mokslo pradininkams teko laviruoti ir tarp religijos doktrinų. Kai kuriems iš jų, pavyzdžiui, Johanui Kepleriui, kuris buvo įgijęs teologinį išsilavinimą, tai pavyko.

Popiežius Jonas Paulius II Katalikų bažnyčios vardu 1982 m. atsiprašė už G. Galilėjus teismą, pripažindamas Bažnyčios klaidą. Tai padaryta praėjus 350 metų po G. Galilėjus teismo. Vatikanas atvėrė to proceso archyvus.

Iš kur Galilėjus sėmėsi žinių

Kaip atsitiko, kad, Pizos universiteto Galilėjus taip ir nesugebėjęs baigti, praėjus trejiems metams grįžo į tą patį universitetą jau kaip dėstytojas?

Galilėjus mokėsi privačiai, matematiką ir astronomiją studijavo pas Otilijū Riči (Otilio Ricci), taip pat ir pas kitus du mokslininkus. Vienas žymus XX a. mokslo istorikas dominikonas Viljamas Volesas (William Wallace) nuvyko į Romą, padirbėjo Grigaliaus universitete (anksčiau buvo Romos kolegija – Collegio Romano). V. Volesas tyrinėjo Galilėjus rankraščius, tuos pačius, kurie buvo į rankas patekę italui Antonijui Fava-

ro (Antonio Favaro, 1847–1922 m.), kuris XIX a. pabaigoje buvo pradėjęs leisti G. Galilėjus raštus – jo darbus ir laiškus. A. Favaro tuos rankraščius datavo klaidingai, padarydamas išvadą, kad tai Pizos universiteto studento Galilėjus aristoteliško kurso užrašai. V. Volesas įrodė, kad tai gerokai vėlesni Galilėjus užrašai. Jis nebaigė Pizos universiteto, bet po kelerių metų pasinaudojęs pažintimis jį grįžo kaip matematikos dėstytojas. Dėstė ir filosofiją, praktiškai visą aristotelizmo kursą. Tuo metu G. Galilėjui buvo 23 metai ir tokiam darbui jis nebuvo rimtai pasirėngęs. Vis dėlto labai drąsiai žengė šį žingsnį. Jis įvedė keletą matematikos teoremų ir tuos įrodymus nusiuntė į Romos kolegiją mūsų geram pažįstamam K. Klavijui, kaip žymiausiajam to meto matematikui. K. Klavijus susidomė, pradeda susirašinėti su Galilėjumi. G. Galilėjus prašo K. Klavijų atsiųsti jam matematikos vadovėlių. K. Klavijus tą prašymą patenkina. Iš gautų knygų G. Galilėjus daro išrašus, pagal juos dėsto savo studentams. Beje, jis pirmą kartą vyksta į Romą, kad susitiktų su K. Klavijumi, iš jo gautų kuo daugiau žinių ir idėjų. Galilėjus buvo labai susidomėjęs savo dėstomu dalyku Pizos universitete, o K. Klavijus tapo tikru jo mokytoju.

Geriau patyrinėjęs paaiškėjo, kad K. Klavijus Galilėjui atsiuntė ne tik savo paties parašytą vadovėlį, bet ir dar aštuonių kitų dėstytojų jėzuitų rankraščius arba vadovėlius. Tie autoriai jau patys buvo pasukę modernėjimo kryptimi, bandė transformuoti Aristotelio fiziką. Skaitydamos tuos rankraščius, Galilėjus daro išvadas, eina toliau fizikos ir mechanikos moderninimo keliu, taigi pats formuojasi kaip mokslininkas.

Mokslo istorikas V. Volesas parašė knygą apie šaltinius, iš kurių Galilėjus sėmėsi žinių. Jo pavyzdys įrodo, kad visai nebūtina studijuoti universitete, nes gabus žmogus iš ki-

to gabaus gali labai greitai daug išmokti. Tačiau jau tada ne tokiems gabiems žmonėms kaip G. Galilėjus universitetas buvo tiesiog būtinas. Tik įgiję žinių, susipažinę su darbo metodais ir perpratę savo mokytojų teorijas, jie galėjo stengtis pranokti savo mokytojus.

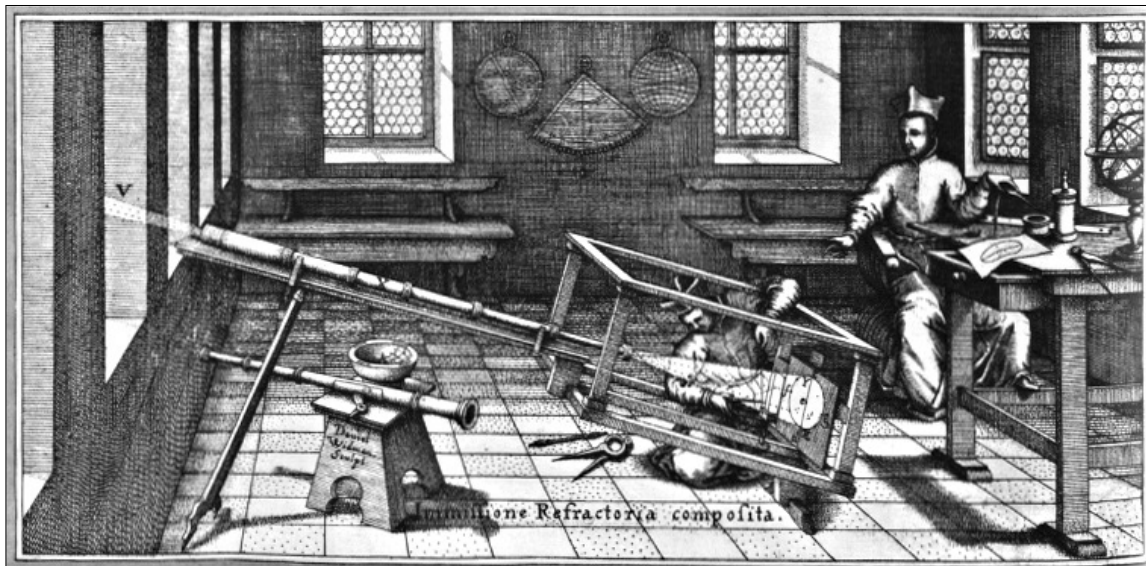
Mintis apie K. Klavijus įtaką G. Galilėjus kaip modernaus mokslo atstovo tapsmui

jau buvo nuskambėjusi pirmoje pašnekesio dalyje, o dabar gera proga ją įtvirtinti. Beje, kas buvo tie kiti aštuoni Romos kolegijos dėstytojai, kurių rankraščius K. Klavijus siuntė G. Galilėjui?

Tai nėra įžymybės, apie juos nėra parašyta knygų. Tiesiog buvo kolegijos dėstytojai, parašę savo skaitytų kursų vadovėlius. Bet svarbiausia, kad G. Galilėjus gavo jų sukauptas žinias. Jis iš tų knygų mokėsi, pats rašė, toliau gilinosi ir galų gale tapo tuo, dėl ko žmonija jį pripažįsta esant moderniojo mokslo tėvu.

Aristotelizmo tvirtovės

Jėzuitai ir modernybė... Gal išties nėra nesuderinamos sąvokos, nes kurdami kolegijas ir universitetus, jėzuitai turėjo rūpintis ir naujų mokslo idė-

Kristupas Šaineris studijavo Saulės dėmes, bet jas klaidingai interpretavo; jis manė, kad tai ne Saulės paviršiaus dariniai, o aplink Saulę judantys objektai; su K. Šaineriu G. Galilėjus ginčijosi dėl Saulės dėmių pastebėjimo prioriteto

Jėzuito Oracijaus Gracijo suprojektuota Šv. Ignoto bažnyčia Romoje, jis taip pat įrenginėjo operų ir teatrų sceninį interjerą; tai rodo, kokia įvairia veikla užsiimdavo jėzuitai

kinio naudai, nes matė jame glūdinčią talento kibirkštį. Ir neapsiriko: 25 metų I. Niutonas sukūrė diferencialinį skaičiavimą.

Vadinasi, net prastas universitetas neužpūtė I. Niutono talento kibirkšties. Gera proga pasamprotauti apie prastų universitetų naudą.

Kuo daugiau dirbi, tuo labiau garbini Dievą

Suprantu, kad gerokai nukrypsime nuo pasirinktos temos – jėzuitų indėlio į mokslo raidą, bet norint teisingai suvokti Jėzuitų ordino vietą ir reikšmę mokslo istorijoje, turėtume prisiminti ir kai kurių kitų krikščionių

Bažnyčios ordinų veiklą, jų vaidmenį plėtojant mokslą. Štai kad ir „Dievo šunys“ – dominikonai. Į Lietuvą atėjo beveik vienu metu su pranciškonų vienuoliais ir jau didžiojo kunigaikščio Gedimino laikais Vilniuje gavo teisę statyti bažnyčią ir vienuolyną. Pranciškonai dau-

giau dėmesio skyrė jausminiam ugdymui, o dominikonai – intelektui, proto galioms išryškinti. Žinoma, taip sakydamas paprastinu esmę, bet jėzuitų lyginimas su kitais ordinais gal padės išsiaiškinti kai kuriuos tų Ordinų veiklos ir dėmesio mokslams skirtumus.

Išties viduramžiais šių ordinų veikla buvo labai reikšminga. Tačiau pirmiausia norėčiau atkreipti dėmesį į benediktinus. Tai VI a. Vidurio Italijoje įkurtas ordinas, kuris išplito visoje Europoje. Nereikėtų pamiršti, kad pirmieji kalvinistai ir puritonai kaip tik ir buvo benediktinai. Jie suformulavo naują žmogaus sampratą, sektiną žmogaus tipą viduramžiais. Rankų darbą benediktinai išskėlė į aukštesnį negu ligi tol kada nors buvusį lygmenį. Nuo antikos laikų rankų darbas buvo vertinamas kaip vergų arba nelaisvų žmonių, pagaliau moterų darbas. Benediktinai jį jau pradeda vertinti kaip pašaukimą, nes jiems reikėjo dirbti ir rankomis, ir protu. Šio ordino nariai turėdavo patys užsidirbti pragyvenimui, tad darbas jiems buvo ne pažeminimas, bet savotiška malda: kuo labiau dirbi, tuo labiau garbini Dievą. *Ora et labora (Melskis ir dirbk).*

Ilgainiui benediktinai šiek tiek išpuiko, bet iš pradžių kelis šimtus metų vis mėgindavo grįžti prie savo pradinių veiklos taisyklių. Siekė puritoniško gyvenimo būdo: negerdavo alkoholinių gėrimų, labai kukliai rengdavosi, taupiai gyveno. Buvo naginigi, statydavo vandens malūnus, o uždirbtus pinigus skirdavo savo vienuolynų reikmėms. XI–XII a. kilo dar radikalesnė bernardinų ordino atšaka, įkurta 1098 m. Prancūzijoje, – cistersai. Jie kritikavo benediktinus už puikybę ir prabangą. Cistersai buvo dar darbštesni, dar atkakliau dirbo paprastą fizinį darbą ir greitai taip pat praturtėjo. Būtent jie labai plačiai savo veiklą išplėtojo Kryžiaus karų (XII–XIII a.) metu, tapo vienu įtakingiausių Euro-

pos ordinų. Juos galima laikyti verslo pramonės įmonių steigimo pradininkais. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje jie išplėtojo avių vilnos pramonės šaką.

Pažymėtina, kad būtent Lenkijos cistersai ėmėsi 1206 m. prūsų krikšto, pradėjo prūsų tautos užkariavimą.

Cistersai nebuvo kariai, bet sekė paskui kariuomenę, ėjo ir paskui kryžiuočius. Lenkijoje, Prūsijoje, kalvijuočių užimtose latvių žemėse cistersai perkėlė naujas technologijas, pavyzdžiui, pradėjo statyti vandens malūnus. Savo vienuolynuose jie taikė labai modernias tuo metu žemdirbystės formas. Štai ši benediktinų atšaka vėliau ir tapo tokių radikalių reformacijos srovių kaip kalvinizmas ir puritonizmas pirmtaku.

Dominikonai įsitvirtina universitetuose

Dabar apie dominikonų ordiną. Jis įsikūrė XII a., ir dominikonai ėmė veržtis į viduramžių universitetus dėstyti. Tai labai svarbus žingsnis, nes benediktinai turėdavo iš savo ordino vadovybės gauti leidimus gyventi mieste, ne tik vienuolynė, jeigu norėdavo studijuoti, dėstyti universitete, o dominikonai šiuo atžvilgiu buvo daug mažiau suvaržyti. Jie mokė būsimuosius teologus, teisininkus (kanono

Ilgus šimtmečius net Paryžiaus universitetas buvo aristotelizmo tvirtovė. Taip pat Anglijoje Oksfordas ir Kembridžas. Reformacijos laikais reikėjo sukurti naujo tipo universitetus, kuriuose būtų pradėta nuosekliau ir plačiau dėstyti matematiką, geometriją, astronomiją ir kitus mokslus. Tai štai Jėzuitų ordinas ir buvo ta religinė organizacija, kuri Europoje pradėjo kurti visai naujo tipo universitetus.

Tai buvo ne stipriausias ir ne gausiausias ordinas. Daugiausia narių – apie 21 tūkst. – jis turėjo XVIII a. pradžioje. Pagal dydį Jėzuitų ordinas buvo penktas Krikščionių bažnyčios ordinas, gerokai mažesnis už Benediktinų, Cistersų, Dominikonų, Pranciškonų ordinus. Tačiau jei palygintume, kiek kuris iš šių ordinų nuveikė mokslo labui, pamatytume, kad beveik pusę viso mokslo sukūrė jėzuitai. Dėl to jie nusipelnė ypatingo mokslo istorijos tyrinėtojų dėmesio.

Trys jėzuitų misijos

Tad ką gi naujo į universitetus, kuriuose buvo įsitvirtinę dominikonai, atnešė jėzuitai?

Nepamirškime, kad jėzuitai buvo užsibrėžę veikti trimis kryptimis.

Galilėjo Galilėjaus teleskopas

luomo asmenų horoskopus. Jėzuitai kilsteli matematiką: ima ją traktuoti kaip gamtos pažinimo būdą. Matematika ir kiti jėzuitų dėstomi mokslai ugdo įvairiapusiškumą, sugebėjimą statyti astronomijos observatorijas, kolegijas, bažnyčias, hidrotechninius įrengimus ir t. t.

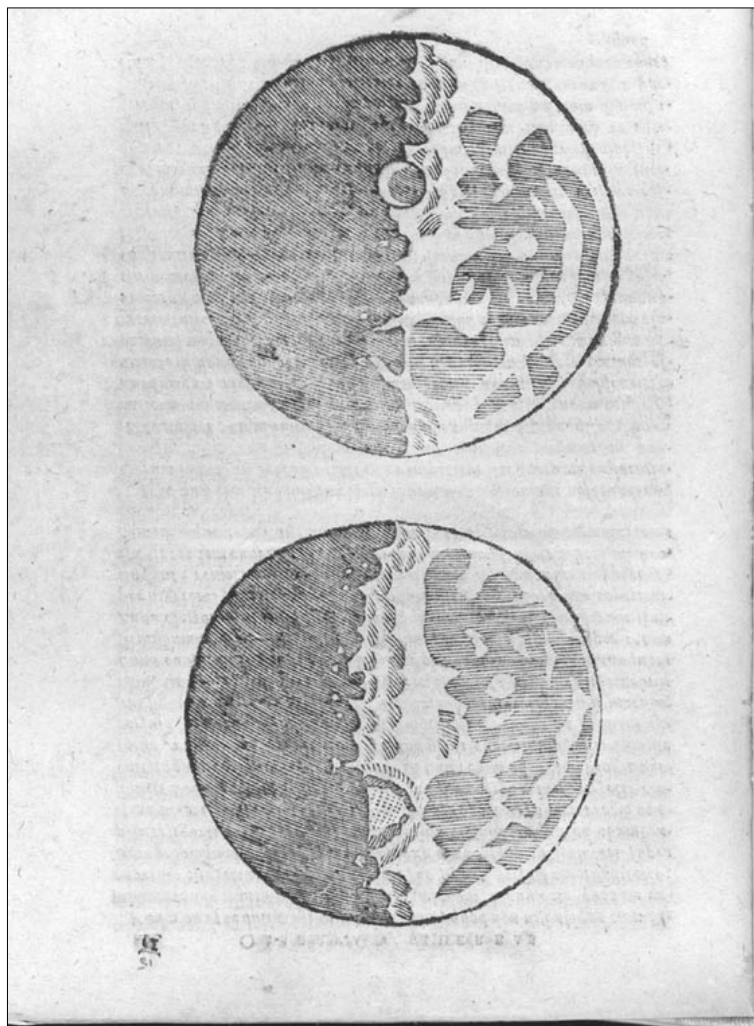
Dar atkreipkime dėmesį į tai, kad mokslo reikalai užėmė labai svarbų vaidmenį jėzuitų misijose, ypač Kinijoje. Juk kaip buvo galima veikti Kinijoje? Visai ne taip, kaip tą darė vienuoliai pranciškonai, kurie basi, susijuose baltą virvelę bendraudavo su paprastais žmonėmis. Jėzuitai nori veikti per imperatorių, atversti jį į krikščionybę. Štai nuo ko jie pradeda savo misijas. Tačiau kaip prieiti prie imperatoriaus? Antroje pokalbio dalyje buvome užsiminę apie jėzuitą Mateo Ričį. Aišku, jis negalėjo būti vargšas, nes sargyba būtų jį nuvijusi, ir apie jokią patekimą pas imperatorių nebūtų buvę nė kalbos. Vargšo nebūtų išleide į namus nė žemiausio lygmens mandarinai. Norint patekti pas tam tikrą asmenį, reikėjo pirmiausia jam nusiųsti dovanų. Jeigu dovana padarys įspūdį, tai teikėjas gali gauti kvietimą apsilankyti. Susipažinęs su šeimininku jau galėjai prašyti supažindinti su aukštesnio lygio valdininku. Ir taip toliau hierarchijos laiptais, kol pasieksi imperatorių. Nesunku suprasti, kodėl dominikonai ir pranciškonai visda kritikuoja jėzuitus Kinijoje, kad šie labai bjauriai elgiasi: rengiasi šilkiniais apdarais, dovanoja mandarinams brangiausius mechaninius laikrodžius ir kitas vertingas dovanas, užuot šelpę vargšus. O jėzuitai žino, ką daro. Kinijos imperatorius kontroliuoja visus astronomijos reikalus, paprastiems žmonėms mokslas visiškai nepažįstamas, nes tik keli asmenys imperatoriaus rūmuose gali ką nors pasakyti kad ir apie astronomijos dalykus, o už imperatoriaus rūmų visa tai griežtai draudžiama. Kasmet rūmų mokslininkai sudaro imperatoriaus kalendorių su visais būtinais apskaičiavimais, kada bus Saulės ar Mėnulio užtemimai, šventės ir t. t.

Kinijoje buvo keli skirtingi komitetai, kurie sudarinėjo kalendorius, nes viena astronomų grupė – musulmonai, atkeliaavo į Kiniją dar tuomet, kai ją valdė mongolai. Jie atsinešė dar XIII a. Ptolomėjaus teoriją, kuria grindžiami apskaičiavimai buvo tikslesni už naudotus Kinijoje. Beje, kinų astronomai šiek tiek mokėsi iš Antikos graikų – tas mokslas juos pasiekė per Persiją ir kitus kraštus. Seni Ptolomėjaus skaičiavimų metodai reikalavo esminių taisyklių.

Tai štai prisistato Mateo Ričis, pagaliau pasiekia imperatoriaus rūmus, pasiūlo daug tikslesnį bei patogesnį kalendorių, ir jį sudaro. Jėzuitai siekia įtikinti imperatorių, kad jų astronomija daug tikslesnė. O kur ji išsiplėtojo? Tolimame katalikiškame krašte. Norintys turėti geresnį mokslą, turėtų perimti ir tą aukštesnę kultūrą ir religiją, kurioje toks mokslas plėtotas. Argi ne logiška?

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Galilėjo Galilėjaus piešinys – Mėnulio paviršius; tokį jį išvydo garsusis mokslininkas pro savo teleskopą

ir civilinės teisės žinovus), valstybės administratorius ir valdininkus, medikus. Dominikonai sudėrino antikos graikų aristotelizmą su krikščionyste.

Tačiau štai į kokią aplinkybę būtina atkreipti dėmesį. Visi universitetai dėstė aristotelizmą, kuris įsitvirtino 500 metų, tačiau jo dėstymas atskiruose universitetuose gerokai skyrėsi. Taip atsitiko dėl to, kad Aristotelio veikalai Vakarų pasaulį pasiekė per arabus, bet žlugus Konstantinopolui, atsirado galimybė versti jo veikalus tiesiogiai iš graikų kalbos. Vertimai kai kur esmingai skyrėsi. Tačiau vieni universitetai dar tebenaudavo anksčiau iš arabų kalbų išverstus Aristotelio veikalus, kiti – iš graikų kalbos.

Jų ypatingo dėmesio objektas – jaunimas: jo mokymo ir auklėjimo reikalams jėzuitai sukūrė ištisą kolegijų ir universitetų sistemą. Jėzuitai siekė būti valdovų – imperatorių, karalių, kunigaikščių ir hercogų patarėjais ir nuodėmklausiais. Pagaliau jėzuitai veržiasi į misijas įvairiuose pasaulio kraštuose, kur į katalikybę verstų tų kraštų gyventojus.

Kitaip tariant, jėzuitai veikė ir vietas, ir visuotiniu mastu. Faktiškai tapo pirmaisiais globalizacinės politikos ideologais ir vykdytojais.

Jėzuitai visai kitaip pradeda dėstyti matematiką savo universitetuose. Ligi tol universitetuose matematika ir astronomija buvo tik antraeilės disciplinos, skirtos medicams, kad jie mokėtų sudaryti valdančiųjų

Kontroversiškai vertinamo jėzuito Melchioro Inchoferio knyga, kurioje jis propaguoja lotynų kalbos vartojimą; kadangi G. Galilėjaus „Dialogai“ buvo parašyti itališkai, siekiant kuo platesnio skaitytojų rato, M. Inchoferiui tai labai nepatiko

kūrėjų ištis studijuodavo aristotelizmo „tvirtovėse“, nes kitokių universitetų ir nebuvo. Tiesa, Oksfordas, Kembridžas buvo aristotelizmo, ar net Ptolomėjaus mokslo centrai. Bet mokslo raidai reikėjo, kad per universitetus per eitų būsimieji mokslo novatoriai. Jausdami nepasitenkinimą to mokslo lygiu, jie reaguodavo ir kurdavo mokslo naujoves, buvo naujo požiūrio į daugelį dalykų skatintojai.

Antai I. Niutonas lankė Kembridžo universitetą – ten dėstymas buvo labai prastas. Vis dėlto tame universitete buvo matematikos profesorius Isakas Barau (Isaac Barrow, 1630–1677 m.). Jis, I. Niutoniui baigus studijas, atsiskakė vietos universitete talentingojo mo-

Nanotechnologija ir vandenilio energetika (2)

Pabaiga. Pradžia Nr. 10

Tęsiame pokalbį su vienu Europos Sąjungos 6-osios Bendrosios programos NENNET projekto dalyviu, Lietuvos energetikos instituto tarybos pirmininku, buvusiu ilgamečiu jo direktoriumi akad. Jurgiu VILEMU.

Nanotechnologija atveria naujas perspektyvas

Pirmoje pašnekesio dalyje kalbėjome apie pasaulinę vandenilio energetikos problematiką. O kas daroma Lietuvos energetikos institute, kas jau padaryta? Juk ne vienus metus vandenilio energetikos darbai institute dirbami.

Kaip jau minėjome, dar iki 1990 m. dalyvavome kuriant aukštatemperatūrės elektrolizės įtaisus, paskui po gana ilgos pertraukos, maždaug nuo 1997 m., vėl sugrįžome prie vandenilio energetikos. Tačiau tai jau kita sritis – vandenilio laikymas (saugojimas), kietojo kūno struktūros ir ekonominiai ateities energetikos aspektai, nes imama plačiau naudoti vandenilį.

Nuo 2002 m. Lietuvos energetikos instituto mokslininkai aktyviai dalyvauja Tarptautinės energetikos agentūros Vandenilio taikymo sutarties, Vandenilio saugojimo grupės veikloje. Pagrindiniai darbai susiję su nanokristalinių medžiagų, skirtų vandeniliui saugoti, sinteze ir savybių analize. Siekiama sukurti sistemas, kurios galėtų saugoti iki 6 proc. vandenilio, esant sistemos darbinei temperatūrai iki 100 °C. 2002–2006 m. Medžiagų tyrimų ir bandymų laboratorijoje buvo sėkmingai gauti Mg-Ni ir Mg-Al hidridai, kurie gali būti naudojami pramonėje. Šiuo metu kartu su Stokholmo, Poitiers ir Londono universitetų mokslininkais bei keliomis Vakarų kompanijomis tiriamos šių hidridų praktinio taikymo galimybės. Lietuvos energetikos instituto mokslininkai dalyvauja keturiuose 6-osios BP projektuose, susijusiuose su vandenilio energetika. Kartu su Vytauto Didžiojo universiteto Gamtos mokslų fakultetu rengiame nanotechnologijų, vandenilio energetikos ir tam reikalingų medžiagų sintezės sričių aukštos kvalifikacijos specialistus. Projektas įgyvendinamas iš Europos socialinio fondo lėšų pagal Lietuvos 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento 2 prioriteto *Žmogiškųjų išteklių plėtra* 2.5 priemonę *Žmogiškųjų išteklių kokybės gerinimas mokslinių tyrimų ir inovacijų srityje*, Lietuvos energetikos instituto ir Vytauto Didžiojo universiteto lėšų. Daugiau informacijos apie projektą galima rasti adresu www.hydrogen.lt

Tai medžiagotyros problema, nanomedžiagų kūrimo, o gal ne tik?

Tai išstas problemų kompleksas, nes kuriant nanomedžiagas, būtinos ir chemikų pastangos. Tačiau nanotechnologijas, tą procesą galima padaryti efektyvų. Ploni paviršiai pasižymi ypatingomis savybėmis, kurios gerina vandenilio išsiskyrimą ir sugėrimą. Kad tas procesas vyktų, reikia, kad būtų santykinai labai didelis paviršius. Todėl reikia, kad medžiaga būtų porėta, jos sąlyčio paviršius būtų didelis, o tūris – mažas. Visa tai siejasi su gana sudėtin-

gomis problemomis. Vis dėlto nanotechnologijos žada neblogą perspektyvą, sprendžiant vandenilio saugojimo ir kuro celių ekonomiško bei ilgaamžiškumo problemą.

Vienam institutui tai būtų neįveikiamos problemos

Daug kartų šio pokalbio metu pasakėte: didelės, sudėtingos problemos. Jei taip, tai ar jos įveikiamos Energetikos institutui? Juk tai pasaulinio mokslo problemos.

Vienam Institutui tai būtų nepakeliamas, tačiau dirbame kooperuodamiesi su svarbiausiais pasaulio mokslo centrais. Trejus metus bendradarbiauome su labai garsia nacionaline JAV laboratorija (Sandia National Laboratories) ir pagaminome nanokristalinį magnio alanatą, kuris savyje gali saugoti iki 8,6 proc. vandenilio, esant 130 °C temperatūrai. Šiuo metu artimiausiai bendradarbiaujame su Skandinavijos ir Anglijos šalių laboratorijomis. Kad galėtume dirbti kartu su jomis, reikėjo

Lietuvos mokslų akademijos sesijoje gegužės 30 d. Lietuvos energetikos instituto direktorius prof. Eugenijus Ušpuras (viduryje) išrinktas nariu korespondentu

sukurti nors ir nedidelę, bet modernią tyrimų bazę, kuriai nebuvo skirta net minimalaus valstybės finansavimo. Tai padaryti pavyko – dalį lėšų, gautų už užsakomuosius darbus, teko skirti naujausiai fizikinei aparatūrai įsigyti.

Manau, kad po 1990-ųjų mūsų Institutas pasirinko teisingą strategiją: dirbti tose srityse ir tomis kryptimis, kuriose sukauptas žinias galima pritaikyti Lietuvos vartotojams. Taip ėmėmės Ignalinos AE saugos užtikrinimo, Lietuvos energetikos ūkio optimizavimo, tradicinei energetikai reikalingų medžiagų tyrimo, energetikos ūkyje reikalingos metrologijos sistemos kūrimo darbų. Šių užsakyimų vykdymas mūsų institutui padėjo užsitikrinti pajamas, iš mokslinių tyrimų gauti šiek tiek pelno, kurį galėjome nukreipti į tas fundamentinio mokslo kryptis, kurios iš Lietuvos biudžeto ar pramonės kol kas menkai finansuojamos. Vandenilio energetika kaip tik ir yra viena iš tokių kryptų.

Tad kokių laimėjimų šiandien Instituto mokslininkai yra pasiekę vandenilio energetikos kryptyje?

Į šį klausimą atsakyti sudėtingiau, negu atrodo iš pirmo žvilgsnio. Dirbame srityje, kur greitų rezultatų tikėtis negalima. Proveržis galimas tik sutelkus kelių valstybių, keletikos mokslinių grupių pastangas. Nemažas pasiekimas yra tai, kad jau esame pripažinti ir vertinami savo užsienio partnerių, su kuriais bendradarbiaujame ne vienus metus. Tarp kitų – Prancūzijos, Skandinavij-

jos šalių – ir JAV mokslininkai. Su jais dirbame kaip lygiaverčiai partneriai. Tai jau savaime labai didelis laimėjimas.

2004–2006 m., bendradarbiaujant su Stokholmo universiteto mokslininkais (prof. Dag Noreus, Ph. D. Toyota Sato) pirmą kartą buvo gautos plonasluoksnės kristalinės Mg₂NiH₄ struktūros. Gauti rezultatai patvirtinti Poitiers (Prancūzija) ir Vrije (Olandija) universitetų mokslinių tyrimų laboratorijose. Gautios struktūros gali būti sėkmingai naudojamos saugoti vandeniliui, gaminti optiniams filtrams (*switchable mirrors*) ir baterijoms.

Ar Energetikos institute prie vandenilio energetikos problematikos dirba atskiros laboratorijos, skyriai, o gal tai per įvairius padalinius paskirstyti darbai?

Institute vandenilio energetikos darbai užsiima kol kas tik viena, bet stipri medžiagotyros profilio laboratorija, bet mes, kitaip nei kai kurios kitos Lietuvos mokslo šakos, galime pasidžiaugti gera tarpinstitucine tų

sprendžiamos konkrečių projektų užduotys.

Tačiau iš bendros Lietuvos mokslo sistemos šis institutas tarsi iškrinta, jokia valstybės finansavimo jam net ir negalima skirti, nors vykdytų ir geriausių projektus. Net to Instituto darbuotojų lyg ir neišeina vadinti mokslininkais. Akivaizdus paradoksas.

Tai kone visuomeninis darinys, inicijuotas Lietuvos mokslininkų sąjungos; jo darbuotojai dirba ir kitose institucijose. Ilgainiui toks institutas galėtų peraugti į mokslo koordinavimo struktūrą arba privatų mokslo tyrimo centrą. Bet tai labai priklausys nuo to, ar atsiras jaunesnės kartos entuziastų. Manau, kad visai neblogai, kai šalia valstybinės struktūros – mokslo ir technikos komiteto ar agentūros (kokią dabar norima kurti) – yra ir pačių mokslininkų kuriama ir prižiūrima lanksti, dinamiška struktūra. Jeigu žmonės rodo iniciatyvą, kodėl jiems neleisti veikti. Lietuvos mokslui tokie dariniai tik padeda, nes sugeba prieiti prie tarptautinių programų, laimėti projektų finansavimą. Pagaliau suburia atskirų sričių ir institucijų mokslininkus, kurie šiaip gal ir nebūtų susirinkę spręsti bendrų užduočių.

Kad ir šaulės energetika: ne paslaptis, kad Lietuvoje buvo vertinama gana skeptiškai. Vis dėlto per Lietuvos mokslininkų sąjungos instituto veiklą kad ir nedideles šios srities Lietuvos pajėgas pavyko sutelkti, „prikabinti“ prie tarptautinių programų, kur prisideda ir Energetikos instituto mokslininkai. Rezultatais galėsime džiaugtis visi kartu.

Artimiausios ateities darbai

Kaip apibūdintumėte kitus Energetikos instituto artimiausios ateities darbus? Į ką telksite pastangas?

Darbų apimtis tik didės. Auganti patirtis ir kaupiama eksperimentinė bazė sudarys palankesnes sąlygas ženkliai išplėsti mūsų mokslininkų

darbų kooperacija. Mes bendradarbiaujame su Vytauto Didžiojo, Kauno technologijos, taip pat Vilniaus universitetu. Dirbame jungtinėmis pajėgomis ir, atrodo, visi supranta tokio bendradarbiavimo naudą. Laimėjome kelis FP-6 projektus ir rušiamės žymiai aktyviau dalyvauti 7-ojoje programoje. Vandenilio energetikos saugos srityje tiesiogiai bus galima pritaikyti ir mūsų žinias iš branduolinės saugos srities – juk daugumoje reaktorių gaminasi vandenilis, ypač avarių metu, o mes žinome kaip tas problemas spręsti.

Pačių mokslininkų iniciatyva palaikytina

Tarp partnerių nepaminėjote Lietuvos mokslininkų sąjungos instituto.

Tik todėl nepaminėjau, kad tai nėra fiziškai egzistuojanti struktūra – tai organizacinis juridinis vienetis, kuris veikia kaip kooperuojanti institucija. Gal daugiau net kaip projektų iniciatorius, koordinacinė struktūra.

Ar tokie iniciatoriai ir koordinatoriai reikalingi? Gal Energetikos institute ir pats galėtų būti toks projektų ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo iniciatorius?

Anksčiau gana skeptiškai vertinau šį institutą, bet dabar savo nuomonę pakeičiau. Žinant dabartinę šalies mokslo situaciją, kai finansavimo reikalai nėra geriausi, Lietuvos mokslininkų sąjungos institutas padeda sutelkti pajėgas ir bendromis jėgomis gauti geresnį rezultatą, kai

Lietuvos energetikos instituto tarybos pirmininkas akad. Jurgis Vilemas

darbus daugelyje su vandenilio energetika susijusių sričių. Mūsų aptartos vandenilio energetikos darbus ypač noriai finansuoja skandinavai. Labai remia norvegai, kurie nuo seno yra vieni svarbiausių vandenilio, naudojant elektrolizės technologijas, gamintojų. Be to, jie sprendžia įvairias vandenilio technologijų kompleksines problemas: kuro elementų kūrimo ir gamybos, vandenilio saugojimo ir t. t. Mums labai naudinga kooperuotis su norvegais. Įkūrus Šiaurės valstybių fondą, kuriuo siekiama paremti Baltijos valstybes, prasidėjo aktyvus mūsų šalių bendradarbiavimas su skandinavais, ir tas procesas tęsiasi. Mūsų doktorantus skandinavai kviečia į savo doktorantūras, apmoka išlaidas ir moka stipendijas, apmoka dalyvavimą konferencijose, leidžia naudotis aparatūra, literatūra ir pan. Jiems sudaromos labai geros sąlygos tobulintis, įgyti kvalifikaciją.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Nuoširdžiai užjaučiame Lietuvos mokslų akademijos viceprezidentę akad. prof. Veroniką Vasiliauskienę dėl sesers mirties.

Mokslo Lietuvos redakcija

LAPTEVIEČIAI maloniai kviečia Jus, Jūsų draugus ir artimuosius

2006 m. birželio 10 d. 12 val.

į tradicinį susitikimą Lietuvos liaudies buities muziejuje Rumšiškėse prie tremtinių žeminukės – jurtos, kur numatome:

- paminėti Gedulo ir Vilties dieną bei prisiminti 65-tąsias Tautos tremties metines (pranešimą skaitys akademikas Antanas Tyla, pasisakys svečiai);
- pasidalyti naujienomis apie paminklą Lietuvos tremtiniais;
- pasiklausti R. Vaicekausko prisiminimų apie pirmąsias vietinio folkloro pamokas tremtyje (dainuos R. Vaicekausko šeimos nariai);
- pasiklausti aktorių Petro Venslovo ir Virginijos Kochanskų (Teatro projektai) parengtos programos.

Renginyje dalyvaus KTU folkloro ansamblis *Goštauta* (vadovė Vilma Čiplytė) bei Lietuvos skautijos atstovai.

Organizatoriai:

Lietuvos liaudies buities muziejus
Brolija LAPTEVIEČIAI

Dailininkės Albinos Makūnaitės linoražiniai iš ciklo „Rugio daina“ (1959)

Parodžiusi, ką savo tautoje turėjome geriausio

Gelmės erdvių dailininkė – Albina Makūnaitė

Lietuvos nacionalinio muziejaus salėse dailininkų parodos nėra dažnos. Pastaraisiais metais muziejaus lankytojų šeiminei dailininko Algimanto Švažo, Monikos Bičiūnienės 95-ajam jubiliejui skirta paroda, surengta 2005 m., o štai šį pavasarį buvo pristatyta įspūdinga dailininkės Albinos Makūnaitės (1926 04 01–2001 05 26) gimimo 80-mečiui skirta grafikos darbų paroda.

Kas sieja šias dvi dailininkes – profesionalę ir liaudies menininkę – tokias skirtingas ir savaip nepakartojamas? Samprotauti būtų galima labai ilgai, tačiau patikimą raktą į šio fenomeno pažinimą suteikia mintis, kurią prieš Albinos Makūnaitės parodos atidarymą spaudos konferencijoje išsakė Lietuvos nacionalinio muziejaus direktorė Birutė Kulnytė. Kalbėdama apie dailininkus ir menininkus, kuriems Nacionalinis muziejus retsykiais atveria savo ekspozicijų sales, B. Kulnytė pasakė: tai dailininkai, kurie labai tvirtai stovėjo ant lietuviškos žemės. Ko gero, lakoniškiau ir teisingiau nė nepasakysi.

Besikeičiančio laiko šuoruose

Išties lino raižinio ir medžio graviūros virtuoze Albina Makūnaitė išaugo ir labai tvirtai stovėjo ant lietuviškų tradicijų pamato. Ir ne vien stovėjo, rėmėsi tradicija, bet tam tikra prasme tą tradiciją mumyse formavo, gilino, darė artimą, suprantamą ir savą. Juk tradicija tampa gyva ir gyvybinga, kai suvokiama, vertinama, perimama, toliau plėtojama, taigi tampa tam tikra meninės aplinkos būtinybe, gal net gyvenimo dalimi.

Dailininkės A. Makūnaitės lietuvių grafikoje paklotas pamatas labai gilus, iš esmės tvir-

tas ir nepaneigiamas. Kitas dalykas, ar visada dabarties kūrėjų bei vertintojų pasigendamas, ar madingas – atsiprašau už tokį nevykusį žodį. Juk akivaizdu, kad fundamentalūs dalykai nesuderinami su mada, pavaldžia greitai besikeičiančio laiko suorams. Tradicija ir mada – skirtingų polių sąvokos.

Lietuvos mene, apskritai kultūroje, Albina Makūnaitė yra reiškinys, kuris gali būti pamirštas, nustumtas į pašalį prieštarų ir greitai besikeičiančių mados vėjų. Tačiau laikinai, nes tikrosios vertybės, net jei kukliai ir pasitraukia į šalį nuo rėksmingų, kartais agresyvių dabarties balsų, bet tik laikinai, kaip kad mandagus žmogus duoda kelią rėksmingai kompanijai. A. Makūnaitės

sukurtas lietuviškų pasakų, sakmių, prozos ir poezijos vaizdinių pasaulis toks turtingas ir kupinas gyvybės, kad nei sensta, nei praranda gyvybinių jėgų. Dailininkės sukurtas meninis pasaulis žadina giliausius jausmus, prikelia pašmonėje glūdinčias ir žodžiais nelengvai išreiškiamas galias, kurios siejasi su giliausiais

tautos išminties ir jausmų potyriais, genuose užkoduota atmintimi. Ji snaudžia, ilsisi, kad pabudusi pratrūktų naujais jausmų ir minčių proveržiais.

Netikėtų atradimų šaltinis

Dailininkės šeima nemažai pasistengė, kad A. Makūnaitės meno vaizdinių pasaulis atgytų dailininkės jubiliejiniiais metais. Duktė Skaidrė Urbonienė, Nacionalinio muziejaus etnologė, buvo parodos kuratorė. Dailininkės vyras – prof. Juozas Algimantas Krikštopaitis. Jis yra žinomas mokslo istorikas ir filosofas, skaitančiai visuomenei žinomas ir kaip ištikimas A. Makūnaitės kūrybos garsintojas gražiausia prasme, kokia vienas kūrėjas ir artimas žmo-

gus jaučiasi esąs atsakingas už kitą žmogų ir kūrėją.

Senokai tokios A. Makūnaitės parodos nėra buvę, akis truputį atrato nuo tokio tautine dvasia alsuojančio meno, tad nieko nuostabaus, kad daugelis lankytojų, taip pat patys parodos rengėjai bei muziejininkai sušneko, kad niekas mūsų laikais taip iš esmės, fundamentaliai iš dailininkų gal jau nė nedirba. Einama paprastesniu keliu, ieškoma greitesnio rezultato. Daug kam ši paroda buvo labai netikėtų atradimų šaltinis. Tai galėtų paliudyti Nacionalinio muziejaus išleistas ir gausiai iliustruotas aštuonių puslapių parodos bukletas.

Parodos rengėjams reikėjo apsispręsti, ką eksponuoti, nes darbai labai įvairūs ir jų labai daug. Apsistota ties etnografinė folklorine tematika. Daug dailininkės darbų – vaikiškų knygelių iliustracijos. Bent jau pokarinė karta augo, užaugo ir subrendo su jos knygomis, dailininkės akimis žvelgia į pamėgtus literatūros personažus.

Prof. J. A. Krikštopaitis pažymėjo, kad A. Makūnaitė sugebėjo reikštis ne vien klasikinėmis liaudies meno formomis, iliustruodama lietuviškas pasakas ar literatūros klasikų kūrinis, bet ir labai netikėtomis Putino, Salomėjos Nėries poezijos knygų iliustracijomis. Kartais net būtų sunku pasakyti, kad tai A. Makūnaitės darbai – tokie tarsi nebūdingi jai pačiai. Vis dėlto giluminis šių formų ryšys išlieka.

Pagrindiniai dailininkės darbų ciklai skirti lemtingiems tautos istorijos įvykiams. Pavyzdžiui, sunkus ir dramatiškas lietuviškos spausdintos knygos kelias spaudos draudimo metu. Parodoje neeksponuotame cikle *Devyni broliai* – Lietuvos pokario tragedija. Iliustruodama literatūros kūrinis, dailininkė autoriaus sumanymus dažnai pratęsia, pagilina jos menininkės būdingomis ekspresyviomis formomis. Tai dviejų kūrėjų bendraautorystė: žodinis tekstas papildomas meninių vaizdų, simbolių ir metaforų audiniu. Neveltui J. A. Krikštopaitis priminė teatro režisieriaus Juozo Miltinio reakciją į A. Makūnaitės grafikos darbus. Žiūrėdamas į ciklą *Baladė apie levą* (1965 m.), J. Miltinis su didžiu menininko nuojauta tuojau įvertino A. Makūnaitės kūrybos dramaturgiškumą, savotiš-

Gedimino Zemlicko nuotraukos

ką meninių vaizdų miniteatrą. Su jam būdingu tiesmukumu mentoriusku tonu režisierius pasakė: „Makūnaitė, tu esi teatro žmogus. Tu būtinai turi būti mūsų scenografe“.

J. A. Krikštopaitis pasakoja, kad J. Miltinis ne kartą kvietęs A. Makūnaitę būti jo teatro scenografe, bet dailininkė nesutiko. Mat žinojo žiaurų J. Miltinio būdą, kūryboje nepažinusį jokių kompromisų. Bet lėmė ne vien režisieriaus būdo bruožai. Ko gero, ne mažiau ir pačios dailininkės būdas, kūrybinio darbo įpročiai. Vyro teigimu, ji galėdavo kurti tik būdama visiškai viena, kai šalia nėra nieko – buvo iš tų žmonių, kurie negali atsiverti žmonių būryje, visuomenėje. Užsisklėsdavo savyje, lyg norėdama apsiginti – buvo tokios dvasinės sanklodos. Taigi scenografe nenorėjo, gal nė negalėjo būti, nors – ir tai yra prigimties paradoksas – teatrinės jausenos prigimtis skleistė jos grafinėje kūryboje. Nuo prigimties nepabėgsi.

Kūrybinio žygdarbio dailininkė

A. Makūnaitė jau buvo žymi dailininkė, kai Saulė Kisarauskienė pradėjo savo kūrybinius bandymus dailėje. Aišku, stebėjo savo vyresniąją, daug labiau patyrusią kolegę, vėliau tapo geromis draugėmis.

Jaunoji dabarties kūrėjų karta tikriausiai nė neįsivaizduoja, tarp kokio priekalo ir kūjo atsidūrė A. Makūnaitės kartos dailininkai, kuriems reikėjo neišeiti už menininkams būtinų socialistinio realizmo ribų. Visas meninis gyvenimas buvo reglamentuotas: ką kurti, kaip kurti ir kam kurti. Tokios kūrybinės priespaudos sąlygomis sukurti tiek ir taip, kaip sukūrė A. Makūnaitė, S. Kisarauskienei atrodo tiesiog sunkiai suvokiamas, beveik neįtikėtinas kūrybinis žygdarbis.

S. Kisarauskienė prisimena, kaip Dailininkų sąjungoje 1960, 1965 ir kitais metais būdavo leidžiama eksponuoti eksperimentinius darbus, nepatekusius į parodas. S. Kisarauskienė ten sakosi matydavusi ir A. Makūnaitės piešinių, kurie labai skyrėsi nuo viso to, kas buvo rodoma oficialiose paro-

dose. Buvo akivaizdu, kad A. Makūnaitė perima kai kurias tarpukario Kauno meno mokyklos tradicijas ir kultūrą. Vertintoja teigia, kad tuose piešiniuose tarsi atgijo Mečislovo Bulakos, Stasio Užinsko, Antano Gudaičio, Jono Mikėno meniniai ieškojimai ir raiškos kultūra. Žinoma, A. Makūnaitės piešiniai buvo visiškai kitokie, tačiau subtili atlikimo kultūra jos darbus siejo su prieškarinio Lietuvos dailininkų karta.

Šiai S. Kisarauskienės minčiai pritarė ir ją toliau plėtojo menotyrininkas Vidas Poškus, atkreipęs dėmesį į idomų gal ir pačių parodos rengėjų siekį – parodyti A. Makūnaitės „šaknis“, jos santykį su lietuvių liaudies menu ir konkrečiai su lietuvių liaudies grafika. Žinoma, į dailininkės kūrybą galima žvelgti ir plačiau, nes A. Makūnaitė priklausė tai kartai, kuri išgyveno socialistinio realizmo šėlsmą, dogmomis sukaustyto atmosferos slogutį, bet išliko nesugniuždyta ir kartu su geriausia savo kartos dailininkais grafikais Jonu Kuzminskiu, Antanu Kučiu, Vytautu Jurkūnu, Mečislovu Bulaka tęsė jau spėjusią susiformuoti tradiciją. Regis, dalininkės

Dailininkė Albina Makūnaitė (1980)

darbuose galima atsekti ir svetur išvykusių Pauliaus Augiaus Augustinavičiaus, Viktoro Petravičiaus diegtos meninės kalbės – grubokos, nenuodailintos, bet labai ekspresyvos ir įtaigos – požymių. Labai svarbu, kad A. Makūnaitė sugebėjo atnaujinti lietuviškąją grafiką ir gražinti ją tarpukario Lietuvos grafikų pasiektą lygmenį. Net neišeidama iš socialistinio realizmo nubrėžtų ribų A. Makūnaitė, kaip pažymi V. Poškus, gana sumaniai žongliravo savo naudojamomis meninėmis formomis.

Albinos Makūnaitės 80-mečiui skirta darbų paroda Lietuvos nacionaliniame muziejuje

Žinia, ir tarp pokario kūrybinės inteligentijos buvo kas suprato, palaikė ir skatino A. Makūnaitę, S. Kisarauskienę prisiminę du iškilus žmones, kuriuos būtų labai pagėdavusi matyti ir dailininkės parodos atidaryme – tai Aldona Liobytė ir Jurgis Tornau. Šalia jų mieliai matytų ir trečią – Joną Čekį. Tai to meto *Vagos* leidyklos asmenybės, gelbėjusios Lietuvos kultūrą, kai ją gelbėti buvo labai nelengva. (Visų čia paminėtų žmonių jau nėra tarp mūsų.) A. Makūnaitė buvo jų labai gerbiama ir mylima kūrėja, antraip vargu ar būtų galėjusi iliustruoti daugiau kaip 80 knygų. J. Tornau labai žavėjosi, kaip ši dar jaunutė ir smulktė dailininkė gali taip plačiai, ryžtingai, su subtilia spalvine nuojauta ir didele raizinio menine kultūra kurti tokius įspūdingus grafikos darbus. J. Tornau kabinete iki pasukinių jo darbo metų kabėjo A. Makūnaitės *Žalčio pasakos* raiziniai.

A. Makūnaitės iliustracijos turėjo didelės įtakos ir jaunesnės kartos dailininkams. S. Kisarauskienė pastebi tą įtaką Rimtauto Gibavičiaus darbuose, jie savaip koregavo visą tų laikų lietuviškų knygų iliustracijų kultūrą.

Raudonų kilimų kūrėjams niekas neklojo

Laikotarpiu iki 1975 m. S. Kisarauskienė apibūdina kaip labai keistą Lietuvos meninio gyvenimo tarpinį: kai kas būdavo leidžiama, kai kas draudžiama, kai kas – negailestingai naikinama. Tarsi makabriškas iracionalumo šokis, kurio prasmė dažnai likdavo net ir nesuprantama. Socialinės tikrovės iracionalumas priklausė nuo pirmųjų imperijos asmenų išsilavinimo, supratimo, reformatoriškų užmojų ir daugybės kitų, dažnai visai subjektyvių užgaidų, kurioms nėra taip paprasta rasti paaiškinimą. Menininkams niekas neklojo raudonų kilimų, kūrybinė ir meninė inteligentija privalėjo būti darbininkijos ir valstietijos „tarpsluoksniu“, vienintelės ir neklystančios partijos politikos bei interesų atspindėtoja, stropi socialinių užsakymų vykdytoja. Parodoms būdavo rengiamos labai griežtos kūrinių atrankos. Nesilaikiusiems griežtų socialistinio realizmo kanonų menininkams grėse įvairūs nemalonumai. Gerai, jeigu baigdavosi tėvišku pabarimu Dailininkų sąjungoje. Blogiau buvo tiems, kurie patekdavo į eilinio LKP suvažiavimo darbotvarkę kaip socialistinio realizmo atskaldinai ar keklaplūščiavimo Vakarams ir buržuazinio gyvenimo būdo propaguotojai. Užvis blogiausia buvo tiems, kurie kūrė būdavo priklijuojama buržuazinio nacionalisto (mat nacionalistai buvo tik buržuaziniai) etiketė. Tada prasidėdavo abrakadabra, apie kurią galima pasiskaityti Franco Kafkos ar Andrejaus Platono kūriniuose.

Pasak dailininkės S. Kisarauskienės, Lietuvos nacionaliniam muziejui didelė garbė eksponuoti A. Makūnaitės kūrinius, ir muziejus šios progos nepraleido. Apgailėtauti galima tik dėl vieno: tokia paroda turėtų būti daug didesnė, platesnė, išsamesnė, atspindinti labai įvairiapusę kūrybinę asmenybę. Tai jau ne muziejaus kaltė, kad jis negali aprėpti to, kas dar vis neaprepiama.

Šie kūriniai tikrai verti kuo platesnio visuomenės dėmesio.

Pasakotojos įtaiga

Ko gero, tai ištis nesusipratimas, ar tam tikras aplaidumas, kad A. Makūnaitės kūrybai ligi šiol nėra skirta monografijos, rimtų menotyrinių studijų. Menotyrininkas V. Poškus A. Makūnaitės kūrybą apibūdino kaip reikšmingą iliustratyvumu gerą prasmę (turima mintyje vaizdų kalbos galia). Ištis jos grafika yra iliustracinė, o pati dailininkė priklauso tai menininkų kartai (gal net truputį lenkia jos atstovus), kuri siejama su lietuviškosios grafikos tarptautiniu pripažinimu. Anot V. Poškaus, A. Makūnaitė tegul ir netiesiogiai, buvo viena iš tų, kurie išplukdė lietuvių grafiką į tarptautinio pripažinimo vandenį.

Lekia gervės. Iš ciklo „Lino daina“, medžio raizinytis (1960)

Net ir ne knygoms iliustruoti skirtuose darbuose A. Makūnaitė išlieka iliustratyvi – ji vaizduoja, pasakoja, kuria įtaigią ir vaizdingą istoriją. Naudodama iš pirmo žvilgsnio itin paprastas formas, dailininkė, tikra lino raizinio ir medžio graviūros virtuozė, labai praplėtė šio meno ribas. Baltomis ir juodomis linijomis, taip pat juodomis, baltomis ir įvairiaspalvėmis dėmėmis ji kuria labai emociingą, sugestyvų vaizdą. Ne vien figūros, personažai, bet ir pirminės formos – linija, dėmė – dailininkės rankose virsta labai svarbia meninio komponavimo priemone, emocinės išraiškos būdu.

Dailininkė nebuvo suniekinta ar nepripažinta – atvirkščiai: 1966 m. ji tapo LSSR valstybinės premijos laureate. Kita vertus, net ir sovietinės sistemos sąlygomis dirbusių dailin-

Prof. Juozas Algimantas Krikštopaitis ir dailininkė Saulė Kisarauskienė

kų darbuose, atidžiau panagrinėjus tarptautinius Europos šalių meninio gyvenimo reiškinius, galima įžvelgti labai įdomių ir netikėtų sąsajų.

Pamatai

Pirmaisiais dešimtmečiais po Antrojo pasaulinio karo daugelyje Vakarų Europos šalių, ypač Italijoje, buvo išplitusi neorealizmo pakraipa. Įdomu, kad ir A. Makūnaitės kūrybą V. Poškus linkęs tam tikra prasme sieti su neorealistine menine kalbėsena.

Kitas dalykas, kad ir pati A. Makūnaitė ieškojo tikrosios savęs, per keturis intensyviausius savo kūrybos dešimtmečius ne kartą keitė ir išgyvenamos neorealitinės kalbėsenos meną, perėjo į ekspresyvių raiškos formų kūrybos etapą. Septintąjį ir aštuntąjį dešimtmetį A. Makūnaitės grafika tarsi priartėjo ir prie truputį jaunesnių menininkų – Vinco Kisarausko, Valentino Antanavičiaus ir kitų – kūrybinių ieškojimų. Atsargiai apibendrinamas, V. Poškus to meto A. Makūnaitės grafikoje pastebi abstraktaus ekspresionizmo pėdsaką, net brutalių meno apraiškų. Ši kryptis pokario dešimtmečiais buvo labai populiari Prancūzijoje, kai kuriose kitose Vakarų šalyse. V. Poškus A. Makūnaitės kūryboje atranda net tam tikrų popartinės meninės kalbėsenos principų – vaizdo kadravimas, ryškių spalvų pomėgis, netgi kūrinio elementų tiražavimas. Žinoma, tos visos įtakos yra gerokai sąlyginės, netiesioginės, bet tai patvirtinimas, kad net už „geležinės uždangos“ gyvenusiems ir kūrusiems menininkams neįmanoma būti visiškai atplėšties nuo išorinio pasaulio įtakos. Menas kartais pasirodo esąs stipresnis už

ideologines klišes. Ko gero, tai visų mūsų tos kartos laimė. Ir vis dėlto, neatsižvelgiant į tai, kokių įtakų dailėtyrininkai pastebi A. Makūnaitės kūryboje, visi vienu balsu pripažįsta, kad ji – lietuviškai grafikos tradicijai, atėjusiai dar iš tarpukario laikų, priklausanti dailininkė. Jai svarbiausias ir pirminis įkvėpimo šaltinis buvo ir liko lietuvių liaudies menas. Tai tas tvirtas pamatas, ant kurio stovi dailininkės kūrybos rūmas, be kurio apskritai sunku būtų įsivaizduoti profesionaliąją XX a. Lietuvos grafiką.

ideologines klišes. Ko gero, tai visų mūsų tos kartos laimė.

Ir vis dėlto, neatsižvelgiant į tai, kokių įtakų dailėtyrininkai pastebi A. Makūnaitės kūryboje, visi vienu balsu pripažįsta, kad ji – lietuviškai grafikos tradicijai, atėjusiai dar iš tarpukario laikų, priklausanti dailininkė. Jai svarbiausias ir pirminis įkvėpimo šaltinis buvo ir liko lietuvių liaudies menas. Tai tas tvirtas pamatas, ant kurio stovi dailininkės kūrybos rūmas, be kurio apskritai sunku būtų įsivaizduoti profesionaliąją XX a. Lietuvos grafiką.

Menas tvaresnis už kūrėją

Kaip dailininkė jautėsi nepriklausomybę atgavusioje Lietuvoje, kaip gyveno tą paskutinį gyvenimo dešimtmetį, kurį Likimo deivė jai buvo atseikėjusi? Klausimas natūralus, norint suvokti dailininkės kūrybą, bet kartu jis tiesiog būtinas ir mūsų pačių savivokai.

S. Kisarauskienė prisimena, kaip susitikusi kalbėjosi su A. Makūnaitė po vienos parodos – 1994-aisiais, gal metais anksčiau. Įsiminė bičiulės žodžiai: „Bet aš tai jau baigiau... Man dabartinė kultūra labai labai svetima“.

A. Makūnaitė, pasak S. Kisarauskienės, yra iš tos fundamentalios mūsų tautos kartos, kuriai esminės vertybės sudarė vienišą ir neskaidomą vienovę: religijos, etikos, moralės ir tautinio supratimo vertybės buvo neišardomas vienetas. Tik tų žmonių niekas nevadino nei dvasios milžiniais, nei didvyriais, nes tokia buvo visa karta – pirmosios Nepriklausomybės laikų suformuota žmonių karta. Dailininkė kūrė tokius pat fundamentalaus, griežto grožio labai tvirtus žmones. Savo kūryboje gal nė nesusižvelgė apie visus šiuos išmoningus išprotėjusius dalykus, nebent jautė pašąmoningai. Tačiau užtenka pažvelgti į dailininkės grafikos lakštus, ir veriasi durys į giliausių ir didžiausių mūsų tautos vertybių pasaulį. Jos kūryboje nėra atsitiktinių, nereikšmingų dalykų – tai sinkretiški kadais buvusio pasaulio, į praeitį negrįžtamai nugrimzdusios civilizacijos, kaip inkų ar majų, vaizdiniai. Tik norint suprasti, mums beveik nereikia atkoduoti tų užkoduotų paslaptingos civilizacijos simbolių, kitaip negu inkų ar majų meno. A. Makūnaitės kūryba suprantama kiekvienam, nors tas supratimo lygmuo ir skiria-

si. Daugybė erdvės skleistis gelmei. Bet į ją reikia skverbtis, norėti pasiekti.

Dailininkė S. Kisarauskienė teigia, kad A. Makūnaitė nei kaip žmogus, nei kaip kūrėja niekur nenukrypo nuo savo esminių įsitikinimų, ir šių žodžių patvirtinimą matome jos kūryboje. Iš parodoje matytų graviūrų visa tai sklaidžiasi su didžiule menine įtaiga ir jėga, tarsi visai nepriklausomai nuo pačios kūrėjos. Meno jėga pasirodo esanti daug stipresnė ir už jį sukūrusį menininką. Ir daug tvaresnė, sugebanti gyventi savo atskirą gyvenimą, daug ilgesni už žmogaus trapią būtį.

Kai gyvenime nelieka orientyrų

Gal neturėtų gluminti po Nepriklausomybės kilusi banga, kuri be gerų dalykų visose gyvenimo srityse atnešė ir didžiulės dvasinės sumaišties. Sudužo visa ligi tol gyvavusi vertybių sistema, nebeliko atskaitos taško, nuo kurio galėtume skaičiuoti savo atradimus ir praradimus.

„Mes tiesiog jaučiamės esantys XX a. amžiaus žmonės, o visi mūsų moraliniai, dvasiniai ir kiti fundamentiniai įsitikinimai ateina iš mūsų tėvų ir senelių kartos, daugiau gal net iš prieškarinių laikų.“ Vertėtų gerai įsiklausyti į šiuos dailininkės S. Kisarauskienės žodžius, nes juose yra visos tos kartos – daugelio mūsų tėvų kartos – patyrimas ir gal net savotiškas moralinis manifestas. Jis gali būti išgirstas, bet veikiausiai nugalės į gyvenimo pašalį. Tai, ką pirmosios Nepriklausomybės metais pajau-

Kanklininkas. Iš ciklo „Knygnešij Lietuva“, linoraižinytis (1980)

to jautrus dailininkės dvasinis kamertonas, dabar išgyvename mes visi, matydami valstybėje vykstančią sumaištį, kai atsivėrusios materialaus gyvenimo galimybės pasirodė esančios daug kam esminės, neadekvačios moralinėms, etinėms ir visoms kitoms vertybėms, dar visai neseniai laikytomis pamatinėmis. Griūvančių ir pirusių vertybių pasaulyje

nebetekus bent kiek patikimesnių orientyrų, galiausiai nebelieka ir gyvenimo prasmės, todėl kartais taip lengvai atsisveikinama su gyvenimu. Atskiro žmogaus ir tautos gyvenimo erozija neišvengiama, kai nebelieka pamatinių atsparų, tikrųjų vertybių, kurių niekas ir niekuo kol kas nesugebėjo pakeisti.

Išvada lyg ir peršasi savaime: atcitis įmanoma tik sugrąžinant jau turėtas vertybes, nes vargu ar greitai pavyks susikurti naujas. Pasišlaistėme, dabar jau laikas grįžti prie ištakų. Dailininkės A. Makūnaitės kūryba – tai tam tikras tų ištakų koncentratas mene, o tiksliau – lietuviškojoje XX a. grafikoje. Esminės vertybės lemia ne vien meno, bet ir paties gyvenimo esmingumą. O menas – tai nepakečiamas barometras, rodantis, kaip visuomenės nuopuolį būtina lydi ir degraduojantis menas. Ko gero, ištis nedaug ką naujo galima pridurti prie šios S. Kisarauskienės minties.

Spaudos konferencijai pasibaigus: dailininkė Saulė Kisarauskienė, Muziejaus direktorė Birutė Kulnytė, dailininkės sūnus Kastis, dukra Skaidrė ir vyras Juozas Algimantas Krikštopaitis

Kalbiname Europos Komisijos COST programos biuro Briuselyje už fizikos ir medžiagų mokslą atsakingą pareigūną Piotra Svianteką (Piotr Świątek). Gegužės 13–15 d. jis dalyvavo Vilniuje COST programos remiamoje konferencijoje *Rizikos fizika*. (Šią konferenciją organizavo Bronius Kaulakys ir Vygin-tas Gontis.)

Piotras Sviantekas gimęs Vroclave, Lenkijoje, baigęs fizikos mokslus Varšuvos universitete. Rašė daktaro disertaciją, o 1981 m. vasarą su kitais studentais buvo išvykęs į Vokietiją padirbėti. Nutiko taip, kad tų metų rudenį Lenkijoje buvo įvesta karinė padėtis. P. Sviantekas neskubėjo grįžti Lenkiją, disertaciją baigė Vokietijoje; ten ir liko dirbti. Vėliau buvo pakviestas dirbti į Europos Komisiją, kur ligi šiol yra vienas iš COST programos pareigūnų.

P. Svianteko tėvai ir seneliai kilę iš Lietuvos, tad pirmą kartą atvykusiam į Lietuvą jam labai knietėjo aplankyti Raseinių kraštą Žemaitijoje, kur XIX a. gyveno ir savo valdas turėjo jo protėviai.

Kalbinome svečių Vilniuje vykusios konferencijos metu.

Emocijonalusis Piotras Sviantekas propaguoja COST programą

Tau bilietas nupirktas. Laikas sėsti į traukinį – ne vėluok!

dradarbiavimo programa. Kol bus bendradarbiaujama, programa liks reikalinga.

Vis dėlto COST programos finansiniai aruodai, ko gero, senka, ir jos geriausi laikai jau praityje?

Visiškai priešingai. Kaip sakiau,

jusi, kai „stiprus centras“, t. y. Maskva, reguliuodavo, kiek kuriai sąjunginei respublikai reikia skirti lėšų ir kokius mokslus plėtoti. Tiesa, mokslui Tarybų Sąjungoje buvo skiriama palyginti daug lėšų, kai kuriems mokslams net labai daug, tačiau ne humanitari-niams.

Priešpaskutinis Lenkijos švietimo ir mokslo ministras Višnevskis – beje, jis iš Vroclavo – buvo pastebėjęs, kad finansavimo dydis mokslui Lenkijoje buvo atvirkščiai proporcingas institucijos nuotoliui nuo Varšuvos. Mes Briuselyje juokdavomės iš šio „Višnevskio dėsnio“, suprasdami, kad patiems mokslininkams, ypač dirbantiems toliau nuo Varšuvos, tai visai nejuokinga.

Dabar pamėginsiu atsakyti į man užduotą klausimą. COST programa visiškai nesiekia centralizuoti mokslą, savo interesams nepajungia kitų šalių mokslininkų.

COST programa veikia priešingai negu „Višnevskio dėsnis“?

(Juokiasi.) Galima sakyti ir taip.

Aišku, iš COST programos daugiau lėšų skiriama tų valstybių mokslininkams, kurie tas lėšas sugeba įsisavinti. Tačiau Briuseliui visai nereikalinga mokslo centralizacija. Kitas dalykas, kad Briuselyje dirba labai kvalifikuoti ir patyrę mokslo administratoriai, gebantys tinkamai bendrauti su įvairių šalių mokslininkais. Tačiau svarbiausius COST programos sprendimus priima ne Briuselyje sėdintys administratoriai, bet programos komitetas, kurio nariai yra šalių COST programos dalyvių atstovai. Tai kolegialūs sprendimai. Kur ir kokiai akcijai skirti pinigai, pagaliau kurioje šalyje rinktis į eilinį komiteto posėdį, sprendžiama bendru sutarimu.

COST programos komitetą sudaro 20 valstybių, dalyvaujančių programoje, atstovai. Štai ir Vilniuje vykusio COST renginio *Rizikos fizika* metu buvo surengtas COST programos komiteto posėdis. Jame svarstėme ir finansinius programos veiklos klausimus. Galiu užtikrinti, kad jauni Rumunijos ir Lietuvos mokslininkai, dalyvaujantys COST programos projektuose, gauna ne mažesnę finansavimą už pagal panašius projektus dirbančius Didžiosios Britanijos

ar Prancūzijos mokslininkus. Taigi nėra jokio pagrindo kalbėti apie kokią nors diskriminaciją.

Reikia tiesiog sparčiau dirbti

COST programos komitetuose sprendimai priimami balsų dauguma. Veto teisė, kaip senosios Lietuvos ir Lenkijos valstybės bajorų seimeliuose, negalioja?

Sprendimai priimami balsų dauguma, o veto teisė gali būti panaudota tik tuo atveju, jeigu akivaizdžiai gali būti pažeisti vienos kurios nors šalies, COST programos narės, interesai. Vis dėlto tai atsitinka labai retai.

Gal būtų galima pateikti konkrečių pavyzdžių?

Tarkime, kai kuriose COST programos akcijose daug dėmesio skiriama naujausioms technologijoms, ir, tarkime, kuri nors šalis nenori, kad konkurentai iš kitų pasaulio valstybių apie tas naujoves sužinotų

nyti, kad savo žinių nereikėtų apsaugoti nuo konkurentų.

Mokslas yra tokia veiklos sritis, kur informaciją gali gauti tik tada, kai pats dirbi tos krypties darbus. Todėl informaciją reikia stengtis ne slėpti, bet būtina tiesiog sparčiau dirbti, kad pralenktum konkurentus. Net ir gavus naujausios informacijos, tektų sugaišti 2–3 metus, kol pavyktų ją įsisavinti ir panaudoti. Per tą laiką tos informacijos kūrėjai nueis toli į priekį.

Atvira ir gerai veikianti sistema moksle visada lenks savo konkurentus. Labai svarbu suvokti, ką reikia patentuoti, pagal kokius principus. Juk neįmanoma savo išradimo patentuoti visose šalyse – to ir nereikia daryti. Bet kaip geriausia veikti – nėra paprasta atsakyti. Oksforde veikiančių labai pažangių mokslo centrų vadovai sako: mes nepatentuosime savo naujovių, nes tai pernelyg brangu, todėl lėšas geriau nukreipsime į tolesnius tyrimus.

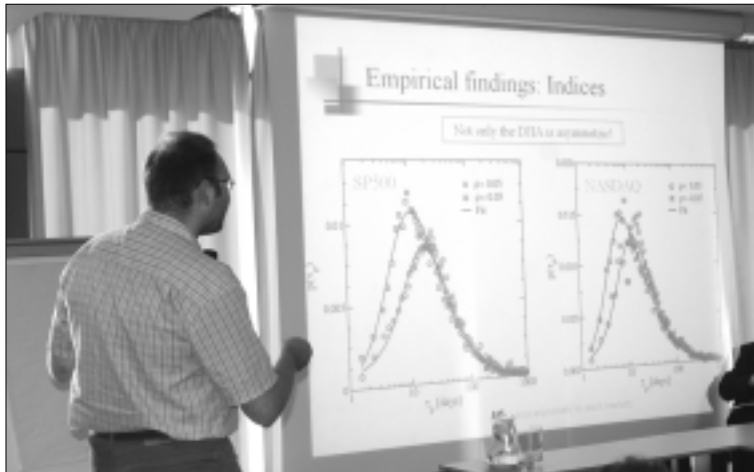
Tačiau JAV mokslininkai linkę veikti kitaip, jų universitetai skiria nemažai lėšų naujovėms patentuoti.

Mintyje reikia turėti svarbų principą; ne taip svarbu, kas naujovę išrado, bet svarbiausia – kas panaudojo. Todėl ir man, COST programos atstovui, svarbu ne tai, kad naujovės būtų išrandamos Europoje, o panaudotos JAV ar Japonijoje. Mums rūpi, kad tos inovacijos būtų pritaikytos būtent Europoje. To siekiama COST programa.

COST – niekada nemieganti programa

Su kokiais sunkumais šiandien susiduria COST programa?

Ypatingų sunkumų nėra, didžiausias mūsų rūpestis – kad pakaktų naujų ir perspektyvių mokslinių temų. Siekiame, kad mūsų temos būtų patrauklesnės, išties reikšmingos. Kad COST lėšos būtų skiriamos ne bet kokiems tyrinėjimams, bet svarbiausiems šio pasaulio uždaviniais nagrinėti ir spręsti. Tai energetikos, alternatyviųjų energijos šaltinių, aplinkos apsaugos sritys ir daugybė kitų sričių, kurioms nuolat skiriame nemažai dėmesio. Tačiau svarbiausias COST programos veiklos principas – „nuo apačios“ (*bottom up*). Tai reiškia, kad COST programa neprivalo pasirinkti iš aiškiai apibrėžtų prioritetų.

Konferencija „Rizikos fizika“ Vilniuje: pranešimą apie bendrus dėsningumus finansų rinkose skaito prof. Ingve Simonsen iš Norvegijos

COST – tai bendradarbiavimas

Geriamasis Piotrai Sviantekai, gal pradėkime pokalbį nuo programos COST reikalų?

Trumpins COST šifruojamas taip: *Cooperation in Science and Technology – Bendradarbiavimas mokslo ir technologijų srityje*. Tai labai sena, pati seniausia Europos programa, skirta bendradarbiauti mokslo srityje. Ji pradėjo veikti 1971 metais.

Vadinasi, veikia 35 metus. Tačiau Lietuva į šią programą įsitraukė tik iškovojusi Nepriklausomybę?

Taip. Šiuo metu COST programoje bendradarbiauja 34 šalys, tad narių yra daugiau negu Europos Sąjungos valstybių. Beje, tarp šios programos dalyvių yra Izraelis, bet nėra tokių Europos valstybių kaip Bosnija ir Hercogovina bei Albanija. Mes norėtume, kad ir šios šalys dalyvautų programoje, bet kol kas šiose valstybėse mokslas užima dar gana menką vietą.

COST programos geriausi laikai jau liko praityje?

Toli gražu ne. COST – tai valstybių susitarimo ir ben-

COST – tai valstybių sutartis, natūralus procesas, bendradarbiavimas Europos valstybių šeimoje. Labai svarbu įvairių šalių mokslo institucijų veiklą koordinuoti, kad nebūtų iš naujo išradinėjamas dviratis. COST programa nesistengia plėtoti naujų mokslo krypčių, bet siekia koordinuoti esamą ir tam tikrų laimėjimų pasiekusių įvairių šalių mokslą. Tai labai naši veikla, nes išleisdami palyginti mažai pinigų sugebame koordinuoti gana dideles mokslininkų pajėgas.

Apie kokį programos aprėpiamą mokslininkų skaičių įvairiose šalyse kalbame?

COST programa Europoje aprėpia maždaug 20 tūkst. mokslininkų ir koordinuodama jų veiklą kartu koordinuoja maždaug 100 kartų didesnius finansinius išteklius negu pati programa išleidžia.

Višnevskio dėsnis

Ar nėra taip, kad COST programa išnaudoja atskirų valstybių mokslą, nes suteikdama ne tokias dideles subsidijas naudojami tų valstybių mokslininkų veiklos rezultatai? Lietuva tokią istorinę patirtį anksčiau yra turė-

COST P10 „Rizikos fizika“ projekto vicepirmininkas prof. Janusz Holyst (Varšuvos technologijos universitetas) ir pranešėjas – Budapešto kolegijos rektorius prof. Imre Kondor

daugiau negu reikia. Ta šalis gali pareikalauti konfidencialumo. Kartoju, tai pasitaiko labai retai.

Apskritai, kaip sprendžiami konfidencialios informacijos nutekėjimo klausimai? Juk Europos Sąjunga tam ir įkurta, kad galėtų konkuruoti su JAV, Japonija, dabar jau ir Kinija, o ateityje – ir su Indija. O konkurencinėje kovoje lemia kompetencija, žinios, gebėjimas jomis naudotis. Naivu ma-

Jei norime turėti gerų ir tinkamų idėjų, pirmiausia reikia, kad tų idėjų pakaktų, vadinasi, svarbu turėti kuo daugiau projektų. Gaila, kad mokslininkai toli gražu nepasinaudoja COST programos galimybėmis taip, kaip galėtų. Mus dar per mažai žino.

Jeigu tikrai taip, tai išvada peršasi savaime: COST programos vadybininkai per mažai rūpinasi šios programos propagavimu.

Noriu atkreipti dėmesį į vieną COST programos veiklos ypatybę: kitaip nei daugelis kitų tarptautinių programų, mes nerengiame projektų teikimo šaukimų ar kampanijų – COST programai savo projektus mokslininkai gali teikti nuolat, bet kuriuo metu. Mes projektų ir naujų pasiūlymų laukiame visada. Nereikia laukti mūsų skelbimų. Tiesiai kreipkitės su savo projektu. COST programos paraiškoms durys nuolat atvertos.

Vis dėlto pastaruoju metu ėmėmės kiek aktyviau propaguoti COST programos veiklą: dabar kai kuriuose Europos televizijos kanaluose turime savo programą. Pavyzdžiui, *Euronews* televizijos kanale yra laida *High Tech*. Joje rodome savo projektus. Neseniai kaip tik buvo parodyta laida apie muziejinių objektų lazerinį valymą – įvairių architektūrinių detalių, paveikslų paviršių ir t. t. Labai įdomus projektas, kurį remia COST.

Programa moka ne už mokslą, bet už bendradarbiavimą

Kaip galima prisidėti prie COST programos projektų?

Įprastų programų projektuose dažniausiai dalyvauja numatytas dalyvių skaičius, tačiau COST programoje yra kiek kitaip. Jeigu siūloma tema išties reikšminga, tai siekiama, kad kuo daugiau šalių jos imtųsi. Tarkime, 5 ar 10 mokslininkų pasiūlo naują rizikos fizikos idėją. Jeigu COST ekspertai sutaria, kad tema išties reikšminga ir tokio europinio projekto dar nėra buvę, jis gali būti svarbus mokslui ir visuomenei, tai jis priimamas. Tačiau mūsų programos veikimo ypatumas glūdi štai kur: per metus nuo projekto priėmimo prie jo gali prisidėti visi norintieji – projektai yra atviri įvairių šalių mokslininkams.

Šiuo metu pagal COST programą vykdoma 200 projektų. Prie kiekvieno iš jų galima prisidėti, bet praėjus metams nuo projekto vykdymo pradžios prisidėjimas prie projekto jau turi būti derinamas su kitais jo dalyviais.

Lemiamas balsas tikriausiai yra projekto vadovu, vadovaujančios institucijos?

Ne visai taip. Mums svarbu, kad tie projektai būtų europiniai.

Kaip skirstomos lėšos projekto vykdytojams? Juk tyrimo grupės gali būti labai nelygiavertės pagal mokslinį pajėgumą, techninį aprūpinimą ir t. t.

Jeigu projekto vykdytojų grupėje bus silpnų ir stiprių mokslininkų, tai visada laimės silpnieji. Bet tai ir yra COST veikimo principas: padėti pasitempti silpniesiems. Todėl COST ir veikia jau daugelį metų, ir rezultatai labai geri.

Kokiu biudžetu disponuoja COST programa?

Gana didelių. Šiuo metu COST biudžetas – 80 mln. eurų. 2007 m. prasideda naujas programos ciklas; jis tęsis iki 2013 metų. Tai štai šiai programai siekiame gauti 270 mln. eurų.

Tai dideli pinigai, turint mintyje, kad COST moka ne už mokslą, o už koordinaciją, bendradarbiavimą. Už tai, kad atvyksta, kaip dabar, į konferenciją *Rizikos fizika* dalyviai į Vilnių, dalyvauja renginiuose, įgyja naujų kvalifikacijų, tobulėja.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Istorija ir „Visuotinė lietuvių enciklopedija“ (2)

Pradžia Nr. 10

Tęsiame pokalbį su Visuotinės lietuvių enciklopedijos Lietuvos istorijos redakcijos vedėju Vytautu Spečiūnu. Jis dalijasi patirtimi, kaip istorijos tema pateikiama dvidešimtmėje *Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje* (VLE).

Kaip derina skirtingus požiūrius

Užsiminėte apie dabartinių istorikų įtaką VLE, tam tikrą jų pažiūrų suderinimą kai kuriuose straipsniuose. O kaip dėl mirusių istorikų koncepcijų, nuostatų?

Pateiksiu konkretų pavyzdį. Tarkime, kolega dr. A. Matulevičius redaguoja straipsnį, kuris rengiamas būsimam VLE X tomui – *Kvedlinburgo analai*. Tai labai svarbus straipsnis, nes minėtuose analuose pirmą kartą (1009 m.) paminėtas Lietuvos (*Litua*) vardas; paminėjimas susijęs su misionieriaus vyskupo Brunono žūtimi. Pastaruoju metu paaiškėjo, kad Brunoną priėmusių baltų genties vado – Netimero ir jo brolio Zebedeno vardai – prūsų kilmės. Enciklopedijos straipsnyje teks pateikti skirtingas jo žūties vietos versijas, o ne vieną, kaip buvo anksčiau. Taigi tenka derinti kelias nuomones, rašyti, kad, pavyzdžiui, istoriko X nuomonė skiriasi nuo istoriko Y nuomonės.

Nemažai istorikų straipsnių buvo parašyta 1987 m. pradėtai rengti *Lietuvos istorijos enciklopedijai*. Ji taip ir nepasirodė, nors neabejoju, kad bus parengta. Beveik visa, ką buvome parengę Enciklopedijai (kone pusę tomo), sudėjome į VLE. Taigi padarytas darbas nenuėjo veltui.

Ir vis dėlto „Lietuvos istorijos enciklopedija“ ligi šiol nepasirodė.

Lietuvos istorijos enciklopedija su dideliu noru rengėme prieš pat Atgimimą ir Atgimimo metu. Tada, kaip žinia, išryškėjo ir iškraipyti bei nutylimi istorijos faktai, neteisingi vertinimai, vadinamosios baltosios dėmės, pagaliau atsivėrė erdvė iki tol draustų istorijos problemų (pavyzdžiui, daugelis LDK politinės istorijų klausimų, santykiai su Rusija) tyrimui. Tad pradėtoji *Istorijos enciklopedija* liko nuošalėje.

2009 m. minėsime Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmetį, bet daug kuo pasigirti negalime, nes to meto Lietuvos istorijos šaltinių yra labai mažai. Daugiau jų atsiranda tik XIII a., kai susikūrė valstybė ir prasidėjo karas su Vokiečių (Kryžiuočių) ordinu, kryžiaus žygiai.

Aukštesnės civilizacijos atstovai fiksuoja įvykius, aprašo kelius į Lietuvos gilumą, ir tie dokumentai tampa Lietuvos istoriografijos pradžia. Iš priešų rankų gauname pirmuosius savo istorijos šaltinius.

Deja, tokia realybė. Tūkstantmečio proga stengiamės užbaigti VLE ar bent priartėti prie pabaigos. Lietuvos istorijos institutas ta proga, matyt, užbaigs trylikatomę *Lietuvos istoriją*, kurios I tomas jau išėjo. Mokslo ir enciklopedijų leidybos instituto laukia sunkus ir sudėtingas uždavinys – parengti atskirą sisteminių VLE tomą, skirtą Lietuvai. Kol kas jis planuojamas kaip XI b tomas, bet gali nusikelti ir toliau.

Tad kiek bus VLE tomų?

Vytautas Spečiūnas su kolega dr. A. Matulevičiumi įteikia akad. prof. Edvardui Gudavičiui enciklopedinį žinyną „Lietuvos didieji kunigaikščiai“

Bus 20 eilinių tomų, be jų dar a ir b tomai, taip pat du papildomi tomai, tad mažiausiai – 23. Tiksliai pasakyti šiandien sunku, nes straipsnių apimtys ir temų kiekis plečiasi, tad tomų gali ir padaugėti. Redaguojant kai kas ir „iškrenta“, nes paaiškėja, kad tai pernelyg specialus dalykas, tinkamas *Lietuvos istorijos enciklopedijai*, bet ne VLE.

Istorikams tampa lyg arbitru

Istorikams esate lyg tam tikras arbitras, nes vertinate ir iš enciklopedininko pozicijų. Kaip apskritai vertinate dabartinę Lietuvos istorijos mokslą?

Juokaujate? Koks ten arbitras. Na, o istorijos mokslą turime tokį, koks yra. Galime guostis, kad mums sunku lygintis net su kaimynų lenkų istoriografija, bet tai suprantama. Nėvienodo dydžio tautos, ekonominis ir mokslinis potencialas. Jei nepriklausomybės laikai būtų išaušę anksčiau, mums šiandien būtų daug lengviau dirbti. Į ateitį žvelgiu optimistiškai, nes pasipylė srautas naujų tyrinėjimų, studijų, monografių, parengti atskirų Lietuvos istorijos laikotarpių (iki 1953 m.) didesni ar mažesni apibendrinamieji darbai. Žinoma, dėl kai ko galėtume papriekaištauti Lietuvos istorijos institutui. Vienas didžiausių trūkumų – tai nesugebėjimas ligi šiol parašyti 1–2 tomų *Lietuvos istorijos*, kuri daug labiau reikalinga ir už trylikatomę *Istoriją*. Nežinau, kiek žmonių tuos 13 tomų perskaitys, o 1–2 tomai visuomenei būtini dabar. Ačiū prof. Zigmantui Kiaupai, prof. dr. Jūratei Kiaupienei ir dr. Albinui Kuncevičiui už *Lietuvos istoriją iki 1795 m.* Padėkos žodžiu nusipelno prof. Edvardas Gudavičius už *Lietuvos istorijos I tomą* ir prof. Alfredas Bumblauskas už *Senosios Lietuvos istoriją*.

Tai mūsų istorikų indėlis į Lietuvos istoriografiją, tik gaila, kad dauguma jų parašytų istorijų baigiasi LDK laikais, o E. Gudavičiaus veikalas – XVI amžiumi. Vienintelis Z. Kiaupa parašė *Lietuvos valstybės istoriją* nuo seniausių laikų iki šių dienų; šis sintetinis veikalas – politikos istorija, tačiau kultūros ir ūkio istorijos vientisos sintezės neturime. A. Bumblausko *Senosios Lietuvos istorija*, nepaisant įsivėlusiu riktų, korektūros klaidų ir kitų trūkumų įdomiai parašyta ir puikiai apipavidalinta. Tai naujas žodis Lietuvos istoriografijoje.

Kuo naujas?

Neslėpsiu, su baime atsiverčiau

A. Bumblausko veikalą. Matau: vienam ar kitam laikotarpiui, vienai ar kitai problemai skirta vos po du puslapius – tai kokia čia *Istorija*? Tačiau pasiklauses, kaip apie tą knygą kalba aukštesniųjų gimnazijos klasių mokiniai, supratau, kad ne visas knygas reikia vertinti vien akademiniiais kriterijais. Anot gimnazistų, tai pirma *Istorija*, kurią norisi skaityti.

Vadinasi, patraukli, vaizdinga, tokią, kad paėmęs į rankas neskubi dėti šali?

Taip, knyga kupina vaizdų, teksto ne itin daug, užtat daug ką pasako iliustracijos. Svarbu temų atranka, požiūris, metodas. Mano galva, tai didelis ir reikšmingas įnašas į mūsų istoriografiją. Gaila, žinoma, kad liko daugokai klaidelių ir riktų.

Jūs su buhalterio kruopštumu recenzijose išvardijo Tomas Baranauskas ir kiti vertintojai.

Rado ką pakritikuoti akad. Zigmas Zinkevičius ir kiti... Vertintojai, kritikai ir privalo pastebėti bei kelti aiškėn trūkumus. Tai visai normalu, taip ir turi būti.

Ar enciklopedininkai galės pasinaudoti kad ir Jūsų minėtais istorijos veikalais?

Žinoma, išvadosis ir faktais – taip, o dėl iliustracijų – kitas reikalas. Žvelgiu į Lietuvos istoriografijos ateitį optimistiškai, nes tikiu, kad sulauksime ne vieno panašaus ir dar reikšmingesnių veikalų, panašiu kampu ar visai naujai nagrinėjančių Lietuvos istorijos reiškinis. Ateityje enciklopedijos kūrėjams bus lengviau dirbti, bet mudviem su kolega A. Matulevičiumi tenka dirbti šiandien ir naudotis tuo, ką turime.

E. Gudavičius yra ne kartą pareiškęs, kad geriausią *Lietuvos istoriją* yra parašęs Zenonas Ivinskis. Manau, kad E. Gudavičius savąja *Lietuvos istorija* (I t.) pralenkė Z. Ivinskį, juk taip ir turi būti. Judėjimo į priekį esama, E. Gudavičiaus *Istorija* yra nauja Lietuvos istoriografijos pakopa.

Nejauku, kad nuo Z. Ivinskio „Lietuvos istorijos“ (1978 m.) turėjo praeiti ketvirtis amžiaus, kol sulaukėme E. Gudavičiaus veikalo. Judėjami tokiais tempais ne kažin kur nueisime.

Nesunku paaiškinti, kodėl taip nutiko. Sovietmečiu geriausi Lietuvos istorikai pasuko į seniausių laikų tyrinėjimus, kur buvo mažiausia ideologinių botagų ir cenzūros. Kad ir paties E. Gudavičiaus pavyzdys.

Per tą laiką jam pavyko sukaupti daug medžiagos, patyrimo, ne tik pakelti naujus šaltinių klodus, bet ir išnagrinėti istoriografiją. Juk vienam ar kitam praeities istorikui užtekdavo padaryti klaidą, ir ją nekritiškai kelis šimtus metų kartodavo kiti istorikai. E. Gudavičius atskleidė ne vieną tokią klaidą.

Gal bent vieną priminkite.

Kad ir teiginys, kad Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas žuvo 1337 m. mūšyje prie Veliuonos. E. Gudavičius kruopščiai patikrino pirminius šaltinius ir atskleidė, kad ten žuvo ne Gediminas, o Trakų kunigaikštis, valdovo submonarchas. Spėjama, kad tai buvo vyresnysis Gedimino sūnus Vytautas. Šį spėjimą išdėstė prof. Alvydas Nikžentaitis.

Ko reikėtų pramokti

Ar jau galima kalbėti apie susiformavusį istoriko enciklopedininko tipą? Juk tai ne tas pats: rašyti monografijas, mokslinius straipsnius ar rengti enciklopedinius straipsnius. Ko gero, mūsų universitetai irgi nemoko, kaip turėtų būti rašomi skirtingo pobūdžio straipsniai – taip pat populiarūs, švietėjiški.

Deja, to nemoko niekas. Tai didelė problema. Tik ilgai dirbantys autoriai po truputį įpranta rašyti straipsnius. Ko gero, didžiausią pažangą tarp istorikų šia prasme padarė vis minimas prof. E. Gudavičius. Jis su enciklopedininkais bendradarbiauja nuo XX a. aštuntojo dešimtmečio. Palyginę pirmuosius jo straipsnius su dabartiniais, pamatytume didelę pažangą terminijos, dėstymo ir stiliaus atžvilgiu. Pamažu susiformavo E. Gudavičiaus ir kaip enciklopedijų autoriaus stilius.

Kiekvienas autorius rašydamas mokosi. Labai preciziškai enciklopediškai rašo akad. Vytautas Merkys. Jo pagrindinė tematika – Lietuvos tautinis sąjūdis XIX a. antroje pusėje. Į šią temą patenka S. Daukantas, M. Valančius ir daug kitų asmenybių. V. Merkys išnagrino XIX a. socialinį gyvenimą, politinius judėjimus. Tai universalus istorikas, mūsų Enciklopedijai jis – tikras lobis.

Po Vytauto Merkio į XIX a. tautinių atgimimą jau nėra ko kišti nosies net uodui?

Žinoma, kad erdvės tolesniems tyrinėjimams visada lieka. Profesoriai E. Aleksandravičius ir A. Kulakauskas parašė monografiją *Lietuva carų valdžioje: XIX a. Lietuva* (1996 m.) ir tą patį laikotarpį nušvietė kitų aspektu. Šie vidurinioios kartos istorikai pabrėžė, kad per XIX a. lietuvių liaudis virto tauta, atskleidė bajorų vaidmenį tautos atgimimo procesuose. V. Merkys sovietmečiu buvo priverstas labiau gilintis į valstiečių gyvenimą. Ir anksčiau buvo žinoma, kad iki 1863 m. sukilimo Lietuvos visuomenėje ir kultūroje vyravo bajoriškasis pradai. A. Kulakauskas ir E. Aleksandravičius parodė, kad labai nemažai bajorų atėjo į lietuvių tautinę kultūrą: broliai Biržiškos, tarp Vasario 16-osios *Akto* signatarų trys ar keturi buvo bajorai, iš kurių išskirčiau Stanislovą Narutavičių, pirmojo Lenkijos prezidento Gabrieliaus Narutovičiaus brolių.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Atkelta iš 6 p.

Nepaisant to, kad Č. Milošui svarbiausia buvo ne filosofinių sąvokų griežtumas, kad jis nekūrė savo filosofinės sistemos, vis dėlto jam taikytina filosofo sąvoka? Nors Č. Milošas veikia filosofavo kaip poetas?

Manau, kad taip. Ir šia prasme gal kiek buvo panašus į V. Gombrovičių, nes gyveno filosofuodamas. Jo kūryba juk ir buvo filosofavimas gyvenant (na żywo).

Ar ne taip pat ir Sokratas gyveno filosofuodamas? Gyvenimu grindė savo propaguojamos filosofijos teiginius. Net ir mirė kaip tikras filosofas, ištikimas savo mokymui.

Visiškai sutinku, tik Sokratas tarnavo savo iš anksto apibrėžtai filosofinei sistemai, paties susikurtai ir propaguotai.

Č. Milošo poezijos trauka

Kas Jus patį traukė prie Č. Milošo? Ar jis buvo kitoks negu Jus supę Krokovoje žmonės?

Kai susipažinau su Č. Milošo poezija, man neliko abejonių, kad tai didžiausias dabarties lenkų poetas. Toks poetas prieš tai man buvo Zbignevus Herbertas. Nė kiek nemenkindamas Z. Herberto, ėmiau suvokti,

Česlovas Milošas – kokį pažinojau

galėjo Lenkijoje spausdinti savo straipsnius tik rašydamas, kad jis – „liaudies Lenkijos priešas“. Ir iš tiesų poetas buvo liaudies Lenkijos politinis priešas, nors pats to visai nesiekė.

Galima paminėti tokį šiandien komiškaai atrodantį dalyką. XX a. aštuntajame dešimtmetyje leidinyje *Tygodnik Powszechny* buvo išspausdinti amerikiečių poeto Viljamo Oliverio Eversono, žinomo brolio Antoniuso vardu (William Oliver Everson, Brother Antonius), poezijos vertimai, vertėjas – pasirašė neva Adrianas Zielinskis (Adrian Zieliński) – karo metu išspausdintos poemos autorius. Visi, kurie žinojo Č. Milošo poeziją, žinojo, kad tai jo versta brolio Antoniuso poezija. Pats faktas, kad reikėjo griebtis tokios gudrybės, yra labai iškalbinas.

Ta lemtinga Jano Blonskio paskaita

Galima teigti, kad Jūsų išvykimas tobulintis į Lilio universitetą gerokai apvertė visą tolesnį Jūsų mokslinį ir gal ne tik mokslinį gyvenimą?

Tai, kad man pavyko išvykti į Lilio universitetą, tam tikra prasme man buvo lemtingas įvykis, nes gavau progą ne tik laisvai studijuoti Č. Milošo poeziją, bet ir parašyti knygą apie jį. Ėmiau susirašinėti su poetu. Už tai esu labai dėkingas Krokuvos universiteto profesoriui Janui Blonskiui (Jan Błoński), labai žymiam literatūros kritikai ir tyrinėtoji, kuris parašė Č. Milošui laišką ir pranešė, kad aš, Aleksandras Fiutas, noriu poetui parašyti. Tada ir ėmiau su juo susirašinėti. Tai gi J. Blonskis tarpininkavo man užmezgant ryšį su Č. Milošu.

Norint rasti dar ankstesnes to mano pažinties su Č. Milošu ištakas, reikėtų priminti ir J. Blonskio 1975 m. skaitytą paskaitą Krokuvos Jogailaičių universitete, kai jis Č. Milošą palygino su Julijanu Pšibosiu (Julian Przyboś). Tai buvo universitetinė paskaita, tačiau iš J. Blonskio pareikalavo nemažos pilietinės ir akademinės drąsos. Nors emigracijos poetai Lenkijoje apskritai oficialiai nebuvo draudžiami, kitaip negu Sovietų Sąjungoje, kur toks citavimas ar net tik

minėjimas galėjo liūdnei baigtis, tačiau Lenkijoje buvo vengiama pernelyg drąsiai minėti tuos poetus. Tai štai J. Blonskis J. Pšibosį palygino su Č. Milošu kaip du reikšmingiausius Lenkijos pokarinės naujosios poezijos atstovus. Tuo metu jau buvau apgynęs daktaro disertaciją, noriai lankydavau tas paskaitas, nes jos buvo išties puikios, žavios, manau, kad pačios geriausios polonistikos paskaitos Krokuvos universitete. J. Blonskis ten drįso skaityti mums visai nepažįstamą, tuo metu nepasiekiamą Č. Milošo poeziją.

Man J. Blonskio paskaitos paliko nepaprastą, net pribloškiantį įspūdį. Išvaizduokite, esu polonistas, apgynęs disertaciją, ir nieko nežinau apie vieną žymiausių lenkų poetų! Čia kažkas ne taip... Galite išvaizduoti mano tuometinę savijautą. Norėdamas pažinti poetą, privalau parašyti apie jį knygą – taip tada supratau savo tolesnę filologo veiklą. Po tos išimtinės paskaitos priėjau prie J. Blonskio, nes jau anksčiau buvome pažįstami, jis man paskolino Č. Milošo poezijos knygą. Taip prasidėjo mano ilgas kelias į Č. Milošo kūrybą.

Vienu šūviu – du zuikiai

Nuo tos išimtinės J. Blonskio paskaitos iki asmeninės pažinties su Č. Milošu praėjo dar bene penkeri metai?

Metus studijavau Č. Milošo kūrybą Lenkijos archyvuose ir taip rengiausi pradėti rašyti jam skirtą knygą. Vėliau, kaip sakiau, palankai susiklosčius aplinkybėms, galėjau išvaizduoti į Lilį. Didelės įtakos Prancūzijoje man turėjo Paryžiuje Ježio Giedrojco (Jerzy Giedroję) leistas lenkų kalba žurnalas *Kultura*, kuris Lenkijoje man buvo visai nepasiekiamas, nes norint skaityti šį žurnalą, reikėjo gauti savo direktoriaus, taip pat Jogailaičių universiteto bibliotekos direktoriaus parašus. Tai štai Lilyje man atsivėrė visai kitos tyrinėjimo galimybės.

Prisimenu, pirmame laiške Č. Milošui išdėsciau, kaip esu susidomėjęs ir susižavėjęs jo poezija, žodžiu, išreiškiau poetui didelę ir visai deramą pagarbą. Č. Milošas man atrašė. Tai mane labai nustebino. Jis rašė, kad kuklumo jį pamokė Berklio universiteto studentai, nes atsitikti-

Česlovo Milošo vaikystės bažnyčia Šventybrastyje yra vertingas Lietuvos medinės architektūros pavyzdys

nai nugirdo tokį dviejų studentų pokalbį: „Klausyk, jis, atrodo, dar ir kažkokius eilėraščius rašo“... Reikia pasakyti, kad JAV Č. Milošas buvo žinomas ne kaip poetas, bet pirmiausia kaip knygos *Pavertgas protas* (Zniewolony umysł) autorius.

Taip prasidėjo mūsų pažintis: pirmiausia laiškais, o 1979 m. susitikome Paryžiuje, kur, kaip sakiau, įrašėme mūsų pašnekesį, trukusį šešias valandas. Kai 1980 m. Č. Milošui buvo įteikta Nobelio literatūros premija, atsivėrė daug geresnės galimybės. Ypač didele savo sėkme laukau kelionę Č. Milošo kvietimu į

Berklio universitetą JAV. Ten jau galėjau labai tikslingai pratęsti savo pokalbių su Č. Milošu ciklą, ir kartu galėjau tęsti savo darbą ties būsimąja knyga. Taip atsirado dvi knygos: 1981 m. *Pokalbiai su Česlovu Milošu* ir 1987 m. *Amžinoji akimirka: Česlovo Milošo poezija*.

Vienu šūviu pavyko nušauti du zuikius. Tik lenkai, regis, sako: vienu šūviu – du paukščius.

Toks buvo mano kelias į Česlovą Milošą.

Bus daugiau

Kalbėjosi Gediminas Zemlickas

Česlovo Milošo kultūros centras Šetenuose

Prof. habil. dr. Nina Taylor-Terlecka iš Oksfordo universiteto konferencijoje skaitė paskaitą „Kinematografinė „Ios slėnio“ adaptacija“

kad jis tėra mokinys, o Č. Milošas – meistras. Beje, pats Z. Herbertas prisipažino, kad mokėsi iš Č. Milošo.

Č. Milošas daug reikšmingesnis savo poetine vizija, savo poetine kalba. Trumpai tariant, jaučiau, kad tai genialus poetas, gerokai lenkiantis visus to meto lenkų poetus, kuriuos tuo metu žinojau. Todėl ir panorau parašyti apie jį knygą. Sėkmingai susiklostė likimas – Jogailaičių universitetas, kaip jau sakiau, išsiuntė mane į Lilio universitetą Prancūzijoje. Ten galėjau laisvai susipažinti su Č. Milošo knygomis, išleistomis emigracijoje. Lenkijoje buvo labai sunku gauti tų knygų. Tuometinio režimo sąlygomis vien Č. Milošo vardo minėjimas grėsė dideliais nemalonumais. Č. Milošo kūrybos tyrinėtojai

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Gediminas Zemlickas

Kalbos redaktorė Rūta Krasnovaitė

Stilistė Vilma Balsytė

Dizainerė Jolanta Mitalauskaitė

Patarėjai: V. Būda, S. Goberis, J. Puodžius, A. Ramonas, J. Ulbikas, E. K. Zavadskas.

Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, 2001 Vilnius
El. paštas: mokslolietuva@takas.lt, tel/faks. (8 ~ 5) 212 12 35
Laikraštis internete: <http://ml.lms.lt>

Redakcija, pritardama ne visoms autorių mintims, jas toleruoja.
Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://ml.lms.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.

ISSN 1392-7191
Leidžia

UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169
Spausdino
UAB „Sapnų sala“
S. Moniuškos g. 21, 2004 Vilnius